

DR. PUSKELY MÁRIA SSND

Spirituális erővonalak a középkori Magyarországon

The main spiritual trends in the medieval Hungary (Summary). To introduce the subject the Author is giving a basic analysis of the first four monastic Rules (IV-VI. c.) which are undoubtedly present at the roots of the whole European culture. In the Middle Age's Hungary one can find the following monastic Orders: OSB, OCist, OSBM, OC, OCart, OSA and three mendicant Orders: OP, OFM, OSCI. The Regulated Canon's charism had been represented by OPraem. The dissertation offers a general historical view of the Paulinian Order founded by Blessed Eusebius of Esztergom (†1270) in 1253: Sources, Monasteries (93) Codex writing, even belles-lettre and some Statistics. The further historical orientation is guaranteed in a special Bibliography. Actually the Hungarian Paulinian Friars (OSPPE) praying for the entire Hungarian Nation live and serve in four monasteries in the Hungarian Province: Buda, Pécs, Márianosztra, Pálösszentkút).

Az új hazájába belépő s a keresztény Európába beilleszkedő magyarságot már évszázadok óta ismert szellemi-lelki áramlatok ölelték körül. A honfoglalók által benépesedő Kárpát-medence délkeletről a görög nyelvű és kultúrájú Bizánc, Nyugatról pedig a római latin övezet metszéspontjává vált.

Leszámítva a hatalmi, politikai, diplomáciai, gazdasági érdekszférák ütközéseit, a fiatal magyar kereszténység kezdettől azokat az értékeket asszimilálta, és mutatta be szentjeiben, melyek évszázadokon át napjainkig megtartották hazájában. Hová nyúlnak e kettős – keresztény, a középkor végéig pedig túlnyomórészt szerzetesi kultúra³¹ legmélyebb gyökerei? – Lépjük most át az elmúlt idő korlátait.

Kopt, görög és latin nyelvterületekre kell visszatekintenünk. Valamennyi római provincia. Az első *koinobita* monasztikus szabálygyűjtemény, az ún. *Angyali Regula* az egyiptomi Szent PACHOM (290k–346) nevéhez kapcsolódik. Ez a kopt, majd görög szöveg Szt. Jeromos

³¹ A szerzetesi életállapot alapvetően karizmatikus hivatás. A szerzetes és a szerzetesnő az Egyházban prófétai, eszkatológikus küldetést teljesít; egyetlen feladata, hogy életével hirdesse: VAN ISTEN, s így hitet tegyen az Isten által teremtett személy páratlan méltóságáról, hivatásáról és örök rendeltetéséről! – A szerzetes nem tagja a hierarchiának, „laikus”. A férfiszerzetesség részleges „klerikalizálódása” a társadalom növekvő lelkipásztori szükségletei nyomán alakult ki.

404-ben készített mives latin fordításában maradt ránk³². A szövegben jól megfigyelhető, hogyan válik az egyszerű kopt *anachóréta* monasztikus szerzetessé, hogyan imádkozik, medítál, dolgozik, szolgálja Istent és testvéreit: szegényen, tisztaságban és engedelmisségben.

Hasonló *koinobita* értékrendre épül Nagy Szent BASZILEIOSZ (329–379), a kappadókiai Kaiszareia monachosz-püspökének *Aszkétikon* címen ismert regulája³³. Amíg Szent Pachom Angyali Regulája csak bűvópatakként termékenyítette meg a Birodalom-szerte létesülő közösségek talaját, a keleti Szent Egyháztanító tudós monachizmusa a kisázsiai görög kultúrterületől kiindulva Bizáncon, Athoszon és a Balkánon át eljutott Kijevig és Pannóniáig, 1700 év múltán pedig jelen van mind az öt világrészen.

AUGUSTINUS AURELIUS (354. nov. 13.–430. aug. 28.) megtérése után és keresztsége erejében azonnal az evangéliumi tökéletesség útjára lépett; néhány barátjával a numidiai Tagaste kis házi monostorában alakított közösséget. Lemondva családról, vagyonról és hímnévről, imádkoztak, tanultak és dolgoztak. Megjegyzendő, hogy Pachom monostorába is csak az léphetett be, aki előbb megtanult olvasni, de az ágostonos miliőben keletkezett művek szellemi-lelkiségi sugárköre már Ágoston életében fokozatosan átfogta szinte az egész Római Birodalmat. Európa latin nyelvű keresztény kultúrája Szt. Ágoston gondolatrendszeréből és – ne féljünk kimondani! – misztikájából nőtt fel. A 397 körül megfogalmazott, 49 pontból álló rövid szabálykönyvét³⁴ szerzetesrendek és szabályozott kanonokközösségek vallották és vallják magukénak, mind a mai napig.

Az *Angyali Regula*, az *Aszkétikon* és a *Praeceptum ad servos Dei* három nyelvet, három földrajzi területet és kultúrát képvisel. Szt. Ágoston halála után kereken fél évszázaddal az itáliai Nursiában látta

³² Isten emberének, Pachomius atyánknak Regulája, aki Isten kívánságára elsőként alapozta meg a coenobiták életét. Puskely Mária: *A monachizmus kezdetei a Római Birodalomban III–V. század*, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen 2001. 188–214. – *A keresztény szerzetesség történeti fogalomtára*, Kairosz, Budapest 2006. 801–829.

³³ Nagy Szent Bazil: *Életszabályok I. Bővebben kifejtett szabályok*. Ford. Orosz László. Nyíregyháza 1991.

³⁴ Szent Ágoston Regulája. Ford. Puskely M., SzIT, Budapest 1992. – *Regula S. Augustini ad servos Dei. A monachizmus kezdetei a Római Birodalomban*. Debrecen 2001. 218–228.

meg a napvilágot BENEDICTUS (480–547k), aki megalkotta azt a Regulát³⁵, mely a Római Birodalom összeomlása, a népvándorlás pusztító építő kavargása után a 12. századig domináns jelleggel határozta meg egész Európa keresztény szellemiségét. Európa régi és egyre-másra alakuló országai, köztük a szentistváni Magyarország³⁶, bencés értékrend szerint szötte jövőjét.

A 4. századtól közösségben élő szerzetesek mellett az első századtól kezdve a 21. századig az Egyházban megmaradt a remete életforma is³⁷. Elég, ha a bencés Szt. Zoerard-Andrásra (†1009) és remetetésára, a vértanú Szt. Benedekre (†1012)³⁸ vagy a modern időkől B. Charles de Foucauld-ra gondolunk (†1916. dec. 1.). Néhány szerzetesrend alapításától kezdve hangsúlyosan őrzi ősi remete-jellegét: a kamalduli bencések, a karthauziak vagy az Első Remete Szent Pálról nevezett magyar pálosok. Az alábbiakban majd az ő középkori történetüket vázoljuk. Előbb azonban egy rövid statisztika, hogy felmérjük, milyen spirituális erővonalak mentén épült a középkori keresztény Magyarország. Bármelyiket akarjuk is szemügyre venni, az nem csupán az adott szerzetesrend belső életét jeleníti meg, hanem a világban élő keresztény nők és férfiak sajátos spiritualitásáról is vall. Csak néhány példa:

Szent Istvánra az édesanyja, az erdélyi Sarolt által képviselt bizánci lelkiség hatott, Gorze, Monte Cassino és Cluny által azonban egyre közelebb került Szent Benedek „nyugati” monasztikus gondolatvilágához; Szent Imre herceg a tudós bencés szerzetes majd remete, Szent Gellért szorgalmas tanítványa volt; Szent László királyunk leánya, Árpád-házi Szent Piroska/Eiréné bizánci császárné Kelet és Nyugat legmélyebb lelkiségi hagyományait testesítette meg; III. Béla a francia

³⁵ *Szent Benedek Regulája*. Ford. Söveges Dávid OSB. Bencés Kiadó, Pannonhalma, 1995.

³⁶ A savariai születésű Martinus, Tours-i Szt. Márton (+397) emlékét örizve, Géza nagyfejedelem 996-ban szent Márton hegyén alapította meg az első bencés monostort. Felszentelésén már fia, Szent István volt jelen 997-ben.

³⁷ Egy néhány éve végzett felmérés szerint Franciaországban mintegy háromszáz a férfi, ill. a női remeték száma. A *monachus*, a *monacha*, *monialis* elnevezés is jelzi a megszentelt élet (*vita consecrata*) a sajátos prófétai karizmáját: egyedül Istennel élni a közösségben, vagyis az állandó ima állapotában.

³⁸ Életírásukat az eredetileg ugyancsak Szent Márton-hegyi bencés B. Mór pécsi püspöknek (1000k–1070) köszönhetjük. Vö. Solyimos Szilveszter OSB: *Szent Zoerard-András (Szórád) és Benedek remeték élete és kultusza Magyarországon*, METEM, Budapest 1996.

Pontigny ciszterci szerzeteseit hívta meg Magyarországra; unokája, Árpád-házi Szent Erzsébet Assisi Szent Ferenc „forradalmát szította” német földön; IV. Béla 1238-ban karthauzi monostort alapított, de lelkeségére mély hatást a kolduló rendek gyakoroltak; leánya, Árpád-házi Szent Kinga házas állapotában is az őskeresztény kortól ismert és tisztelt *virgo consecrata* életét élte; Árpád-házi Szent Margit O.P. és „unokahúga”, Árpád-házi ifjabb Szent Erzsébet O.P. imában és vezeklésben eléggé életét Szt. Ágoston Regulája „szabályozta”; Nagy Lajos és leánya, Anjou Szent Hedvig a pálosoknál érezte otthon magát; közsímet Hunyadi és az obszerváns ferences, Kapisztrán Szent János történelem-formáló barátsága...

1526-ig, tehát a magyar középkor végéig a következő főbb lelkiségi irányzatok jellemezték a Kárpát-medence keresztény társadalmát³⁹:

1. Remeték (Kárpátok, Zoborhegy, Bakony, Pilis, Mecsek, Mátra, Tihany...). Források híján számukat még közelítőleg sem tudjuk meghatározni.

2. Bencések: 130 férfi és 5 apáca-monostor (OSB)

Ciszterciek: 23 férfi és 4 apáca-monostor (O.Cist)

3. Baziliták vagy valamelyik bizánci szabályzat szerint élő keleti férfi és női szerzetesek: 31 férfi és 3 apáca közösség (OSBM). Nevüket ma is őrzi Dunapentele (Szt. Pantaleimon nikodémiai orvos, vértanú †305k) és Szávaszentdemeter (Szt. Démétriosz vt., Sirmium, †304)

4. Szt. Ágoston Reguláját tartó rendek:

Ágostonos remeterend, 68 férfi-monostor (OSA)

Praemontrei Kanonokrend, 37 férfi és 8 apáca monostor (O.Praem)

Prédikáló Testvérek Rendje, Domonkosok, 39 férfi és 12 apáca-kolostor (O.P.)

Pálosok, 86 monostor (OSPPE)

5. Ősi Kármelita rend, 4 férfi-kolostor (O.C.)

6. Szt. Ferenc, illetve Szt. Klára regulája szerint:

Kisebb Testvérek rendje, Ferencesek, 123 kolostor (OFM)

Klarisszák, 9 kolostor (O.S.C.)

7. Ordo Cartusiae, Karthauziak, 6 monostor (O.Cart)

³⁹ Vö. F. Romhányi Beatrix: *Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon*. Pytheas, Budapest 2000. – A számok természetesen megközelítőek.

8. Szerke az országban ismertek voltak kisebb-nagyobb létszámú, általában domonkos vagy ferences lelkiségű beginaközösségek is, számuk 20–25-re becsülhető⁴⁰.

PÁLOSOK

Az egyetlen középkori, magyar alapítású remeterend.

Források:

Szent Kereszt testvéreinek életeszménye kezdettől a szervezett remeteélet. A 13. század közepétől magányban, remeteségekben, ember nem járta vidékeken, dombok rejtekében építették szerény monostorait. Középkori történetük szinte egyetlen forrása a 16. század első harmadában keletkezett *Vitae fratrum*.¹ Szerzője, Gyöngyösi Gergely Gyöngyösön vagy környékén született magyar családban 1472-ben. 1493–1495 között a krakkói egyetemen tanult. 23 éves korában nyerte el az *artium baccalaureus* címet. 1496 elején lépett be a pálos rendbe, Szombathelyi Tamás (†1503) tanítványként vitézkedett a budaszentlőrinci monostorban. 1503-tól nyolc éven át prédikátorként működött a monostori közösségben. 1506-tól az előljáró kíséretében mint *socius itineris* járta a monostorokat. 1510-ben elhunyt Dombrói Márk, aki gyűjtögetve a rend adományleveleit és gestáit, már elkezdte a *Chronicon Ordinis* összeállítását. Ennek folytatása a tudós Gyöngyösire várt. 1512 és 1519 között a római Santo Stefano Rotondo melletti monostor perjeli tisztét viselte.² Visszakerülve hazájába 1520 és 1522 között generális perjelként kormányozta testvéreit. Vízitációs útjain, ellenőrizve a belső fegyelmet, gyűjtötte a rendi vonatkozású okleveleket, Budaszentlőrincen fel is állította a rend központi archívumát. 1522 végén köszvényére hivatkozva lemondott. Élete utolsó két évtizedéről nincsenek adatok. Már Buda elfoglalása után hunyt el, 1545-ben.³ A

⁴⁰ Vö. Puskely Mária: *Kétezer év szeretessége* I–II. Dinasztia Kiadó, Budapest 1998.

¹ A krónikás Gyöngyösi Gergely latin nyelven írott műve *Arcok a magyar középkorból* címmel 1983-ban a Szépirodalmi Kiadónál jelent meg. Fordította: Árva Vince, Csanád Béla és Csonka Ferenc. Az eredeti latin szöveg kritikai kiadását, *Vitae Fratrum Eremitarum Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae*, Hervay L. Ferenc gondozásában és német nyelvű (!) bevezetőjével 1988-ban tette közzé a budapesti Akadémiai Kiadó.

² A Mons Caeliuson ma is található egy kis pálos közösség, tagjai lengyelek.

³ Hervay szerint 1547-ben. – Vö. Sarbak Gábor: Gyöngyösi Gergely biográfiájához. *ITK* 88 (1984) 44–52.; V. Kovács Sándor: Gyöngyösi Gergely, az író és a tudós. *Eszmetörténet és régi magyar irodalom*, Magvető, Budapest 1987. 227–241.

Vitae fratrum élete főműve; összeállítását több kisebb könyv előzte meg⁴. Az *Inventarium* tekinthető a *VFr* prologusának.

Történeti előzmények.

A szent Alapító, ESZTERGOMI B. ÖZSÉB életéről lényegében annyit tudunk, amennyit róla Gyöngyösi elmond (*VFr* 5–12.)

1200 körül született, az esztergomi káptalani iskolában tanult, majd ugyanennek az ágostonos szellemű szabályozott kanonoki testületnek lett tagja s hamarosan magisztere. A tatárjárás után Vancsai István esztergomi érsek engedélyével elvonult a Pilisbe, közel a Hármás barlanghoz. 1250 körül megszületett az első remeteközösség (Pilis-szentkereszt). Özséb kapcsolatba került a Pécs-közeli Jakab-hegyi remetékkel, átvette Bertalan pécsi püspöknek⁵ e remeték számára már korábban összeállított rövid reguláját. 1256-ban az esztergomi zsinat oklevelén *prior provincialis*, tartományi perjelként szerepel aláírása. 1262-ben Rómában személyesen kérte IV. Orbán pápától a Szt. Ágoston Regulája alapján élő közösség jóváhagyását. A Szentszék tudomásul vette az új remeterend megalakulását, de mivel megélhetésük nem volt biztosított, a Szent Kereszt remetéit Széchy Pál veszprémi püspök joghatósága alá rendelte. Pál püspök újabb szabályzatot

⁴ *Epitoma seu Brevilogia*: rövid beszédek a szerzetesi erényekről (1512). István generalis perjelnek ajánlotta. 34 fejezet. Magyar fordítása Molnár Istvánt dicséri. Kézirat; Három Rómában készült mű: *Directorium*. Vezérkönyv a szentágostoni szabályzat szerint vitézkedő remeteszentpálrendi tisztviselő testvérek számára (1515 után). 18 fejezet. Ford. Molnár I. Kézirat.; *Decalogus*. Krakkóban jelent meg 1532-ben. 10 beszéd Reme- te Szent Pálról.; *Declarationes Constitutionum*. A rendi szabályok oklevelekre támasz- kodó, egyházjogra is kitérő magyarázata (1518/20); *Inventarium privilegiorum omnium et singularum domorum Ordinis Heremitarum S. Pauli Primi Heremitaie*. 68 monostor oklevelei (88 lap), valamint pápai bullák és rendelkezések (170 lap). Készült 1522 körül. Ez az *Inventarium* tekinthető a *Vitae Fratrum* közvetlen előzményének.; Vö. Sarbak Gábor: A pálos Liber viridis. Szelestei Nagy László: *Tanulmányok a középkori magyar- országi könyvkultúráról*, Budapest 1989. 155–167.; Sarbak Gábor: Gyöngyösi Gergely prologusai. *Neolatin irodalom Európában és Magyarországon*. Janus Pannonius Tudo- mányegyetem, Pécs 1996. 81–99.

⁵ A burgundiai Gros családból származó Bertalan 1216k érkezett Magyarországra II. András menyasszonya, Jolante Courtenay kíséretében. 1218/19-ben lett Pécs püspöke, de fiatal kora és hiányos képzettsége miatt fél évig önállóan nem működhetett. 1225-ben Ireghen remetemonostort alapított; rövid reguláját közli Gyöngyösi. 1247-ben hagyta el Magyarországot, talán Cluny monachusa lett. – Vö. Békesi Emil: Magyar írók az Árpád- házi királyok korában, Bertalan pécsi püspök. *KathSz* 10 (1896) 543–546.; „Bartholomaeus”. *Koller* 1–136. – Koszta László: Egy francia származású főpap Magyarországon. *Aetas* 1994. 64–88.

írt. Özséb nem érte meg rendje hivatalos jóváhagyását, két nappal Árpád-házi Szent Margit halála után, 1270. január 20-án hunyt el.⁶

1308-ban Gentilis bíboros pápai követ hozta meg Rómából az annyira áhított jóváhagyási bullát, egyben az engedélyt, hogy az Özséb alapította remeterend Szt. Ágoston Regulája szerint szervezze meg életét⁷. Lőrinc generális perjel 1300-ban kezdte építeni a budaszentlőrinci monostort. Ez lett a legfőbb előljáró székhelye. Itt helyezték el a név szerint ismert Első Remete Szent Pál (†341) földi maradványait, melyeket Nagy Lajos 1381-ben hadi zsákmányként szerzett meg Velencétől. Innen a Szent Kereszt remetéinek névváltása. A rend tagjai 1341-től fehér kámszát viseltek, hogy megkülönböztessék magukat a szürke ruhás kóbor remetéktől.

Magyar földön hegyek magasában, erdők rejtekében, a Kereszt mellett született, magyar talajba eresztette mély gyökereit az *Ordo Fratrum Sancti Pauli Primi Eremitae*, a Pálos Rend, mely ősi remete karizmát hordoz, közösségi életét pedig Szt. Ágoston Regulája szerint építi. Első Remete Szt. Pál testvéreinek históriája elválaszthatatlan a magyarság történelmének alakulásától.

Rövidítések:

ArchÉrt – Archeológiai Értesítő

BENGER – Nicolaus Benger: *Annales Eremitarum Ordinis Fratrum S. Pauli Primi Eremitae*, Posonii, 1743.

BUNYITAY – Bunyitay Vince: A váradi püspökség káptalanjai és monostorai a püspökség alapításától 1566. évig. Nagyvárad 1883.

BpRég – Budapest Régiségei

CSÁNKI – Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában I–V. Budapest 1890–1913.

DAP – Documenta Artis Paulinorum I. Bp., 1975. II. 1976. III. 1978.

EGGERER – Andreas Eggerer: *Fragmen Panis Corvi Protoeremitici seu Reliquiae Annalium Eremitarum Ordinis Fratrum Eremitarum Sancti Pauli Primi Eremitae*, Viennae Austriae, 1663.

ENTZ – Entz Géza: Erdély építésze a XI–XIII. században. Kolozsvár 1994.

⁶ Gyéressy Ágoston OSPPE: *Boldog Özséb élete*, Budapest 1938. – Rába Lukács OSPPE: Esztergomi B. Özséb. *Testvéreink, a szentek*, Eisenstadt, 1977. 255–258. Úgyanez a szöveg: *A szentek élete*. Bp., 1984. I. 876–879.

⁷Nyomatásban fennmaradt példánya: *Constitutiones Religionis S. Pauli Primi Eremitae a Sanctissimo Domino Nostro Urbano VIII approbatae et confirmatae*, Romae 1644.

FBarát – Fehér Barát

GUZSIK – Guzsik Tamás: A pálos rend építészete a középkori Magyarországon, Mikes Kiadó, Budapest 2003.

GYÖRFFY – Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I–III. Budapest 1987. IV. 1998.

ItK – Irodalomtörténeti Közlemények

KathSz – Katholikus Szemle

KOLLER – Josephus Koller: Historia episcopatus Quinque-ecclesiarum, I–VII. Posonii – Pestini, 1782–1812.

KovácsB – Kovács Béla: Az egeri egyházmegye története, Eger 1987.

MKSz – Magyar Könyvszemle

MKult – Magyar Kultúra

MNyelv – Magyar Nyelv

MSion – Magyar Sion

MűvtÉrt – Művészettörténeti Értesítő

PBMÉ – Pécs-Baranyamegyei Múzeum-Egyesület Értesítője

SomMúzK – Somogyi Múzeumok Közleményei

VFr – Gregorius Gyöngyösi: Vitae fratrum Eremitarum Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae, edidit Franciscus L. Hervay O.Cist. Akadémiai Kiadó, Budapest 1988.

VmMúzK – A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei

Középkori pálos monostorok jegyzéke:

13. század:

1) Ireg/Jakabhegy/ Patacs, 2) Dubica, 3) Szentkereszt/Klastrompuszta, 4) Szentjakab (Bakony), 5) Idegsyt/Idegséd, 6) Köveskút/Kökút / Salföld, 7) Szakácsi, 8) Badacsony, 9) Újhely / Sátoralja, 10) Szentlászló (Pilis), 11) Bajcs, 12) Bodrogszigete, 13) Szentlélek (Pilis), 14) Zágráb / Remete, 15) Kalodva / Kladova, 16) Garics, 17) Szentlászló (Baranya)

14. század:

1) Szentlőrinc/Buda, 2) Boldogkő, 3) Veresmart, 4) Zlatkagora, 5) Diósgyőr, 6) Regéc/Horváti, 7) Dédes, 8) Torna / Jenő / Tüskevár, 9) Vetahida, 10) Közép/Tornys/németi, 11) Tálad / Tálod, 12) Mindszent, 13) Szentjeromos/Fudivásárhely, 14) Buzgó, 15) Kőszeg / Csatár, 16) Bakva / Szentbenedek, 17) Bereg / Alsóremete, 18) Kápolna, 19) Szentpál (Tolna), 20) Szerdahely, 21) Gönc/Göncruszka, 22) Enyere, 23) Háromhegy / Martonyi, 24) Felnémeti/Almárvölgy, 25) Szentpéter, 26) Nosztre / Márianosztra, 27) Eszény, 28) Csatka, 29) Remete, 30) Elek/szigete, 31) Pathlan, 32) Zalánkemén, 33) Hangony, 34) Elefánt, 35) Székelyháza / Marosszentkirály, 36) Gombaszeg, 37) Gönc, 38) Strezsa, 39) Csáktornya, 40) Máriavölgy/Thal, 41) Örményes, 42) Villye, 43) Zengg/Senj, 44) Kisbát / Told, 45)

Szentmihálykő/Gyulafehérvár, 46) Ungvár, 47) Lád/Sajólád, 48) Uzsa, 49) Gatal, 50) Czestochowa

15. század:

1) Lepoglava, 2) Kamenska, 3) Újház/Kurityán, 4) Dobrakuca / Dobrakutya, 5) Nagyfalu, 6) Pókafalva, 7) Toronyalja, 8) Ranna, 9) Porva, 10) Vállus, 11) Róma, 12) Monyorókerék 13) Kertes / Baumgart / Sopron-kertes 14) Szalónak / Schlaining 15) Csút 16) Tokaj 17) Újhely/Wiener Neustadt 18) Zsámbék 19) Fehéregyház 20) Wondorf / Sopronbánfalva 21) Vázsony 22) Tisztaberek 23) Szentjobb / Szentjog 24) Visegrád

Dömös, Henye, Szenttrinitás, Kács, Kapi, Kenderes

16. század:

1) Terebes, 2) Mocsár, 3) Család/Máriacsalád

PÁLOS MONOSTOROK A TÖRÖK HÓDÍTÁSIG

A középkori pálos monostorok száma, felsorolása, alapításuk évszáma, olykor neve és földrajzi helye is eltérően jelenik meg a 16. századtól közzétett rendtörténeti művekben és tudományos feldolgozásokban (Gyöngyösi, Pázmány, Eggerer, Benger, Orosz, Kisbán, Hervay, Guzsik, Török). Vezérfonalként a *Vitae fratrum* eredeti latin szövegének kritikai kiadását (1), valamint a GYÉRESSY Béla Ágoston OSPPE gyűjtését feldolgozó három kötetes összeállítást (2) fogadjuk el: 1. Gregorius Gyöngyösi: *Vitae Fratrum Eremitarum Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae*, edidit HERVAY F. Levente O.Cist. Akadémiai Kiadó, Bp., 1988. 228–230. (VFr), 2. Documenta Artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I–III. Bp., 1975. 1976. 1978. (DAP).¹

13. század:

1. IREGH/ÜRÖG, Jakabhegy →PATACS (1225k–1543) Baranya vármegye, Pécsi egyházmegye. Alapította Bertalan pécsi püspök a Patacs feletti hegyen, Szt. Jakab apostol tiszteletére, a környéken szétszórta élő remetéknek, akik később a kereszteri pálos remetékhez csatlakoztak. Patacsra költöztek 1334-ben. – VFr 3–4. 63. 74. – DAP II. 149–158. – GUZSIK 220. *Charissimi mei fratres simul in domibus communiter vivant de laboribus suarum, et de redditibus vitam transigant mediocrem. Ecclesias devote frequentent, humilem et simplicem habitum statui eorum congruentem deferant. Canones et decreta patrum diligenter custodiant. Virtutum et devotioni studiis*

¹ Vö. PÁZMÁNY Péter: *Ordo Eremitarum S. Pauli Primi Eremitae. Acta et decreta Synodi dioecesis Strigoniensis, Posonii*, 1629. Appendix II. 121–128. – KISBÁN Emil: *A magyar pálosrend története*, Bp., 1938. I. 321–331. (A tengernyi adat kritikával olvasandó) – GUZSIK Tamás: *A pálos rend építészete a középkori Magyarországon*, Mikes Kiadó, Budapest 2003. 206–247. – ACZÉL L. – LEGEZA L. – SZACSVAY P. – TÖRÖK J.: *Pálosok*, Mikes Kiadó, Budapest 2006. 26–32.

sollerter instant. Et non solum irreprehensibiles, verum etiam exemplares se aliis exhibeant, ut sic possint Deo gratum et acceptabile servitium offerre, non solum de sua bona conversatione, sed etiam de aliorum, quorum corda per eorum monita compungere dignabuntur, conversione et salute. Atque ad hunc modum proficiendi sese accingentes, omnia eorum exercitia, ut puta orationes, meditationes, lectiones, vigiliis, ieiunia, exercitationes, opera manuum et compositionem tam exterioris, quam interioris hominis agant ad hunc finem, ut sic directa via ad charitatem et gustum aeternae sapientiae facilius et commodius pertingant, praestante Domino nostro Jesu Christo, qui consolari dignetur eos in omnibus operibus paenalibus. Amen. (VFr 4.)

A püspök patacsi birtokához tartozott az a hegycsúcs és földdarab, amelyen a monostor épült, azért nevezték az irughi monostort patacsinak, bár az utóbbi nem azonos az előbbivel. Később Szűz Mária tiszteletére épült a patacsi, ahová 1300k menekültek a pálosok az irughi rablók elől. (P. GYÉRESSY Á.: Boldog Özséb élete, 35.)²

Nos Ladislaus, miseratione Divina Quinque-Ecclesiensis Episcopus, significamus Universis quibus expedit per praesentes. Quod constitutis coram nobis una parte Clemente, Filio Alberti, Nobili Jobbagione nostro de Potoch una cum filiis suis Antonio et Paulo et ex altera Fratrem Demetrio Priore de Bojch Ordinis Heremitarum, pro eodem ordine suo, Idem Clemens volens salutis suae vivens providere, Ecclesiam in honore Beatae Virginis per ipsum constructam, in dicta Possessione nostra Potoch existentem, eo quod dicti Fratres in Ecclesia Beati Jacobi in Monte Irughi sita propter spoliolum Latronum Residentiam facere nequiverunt, de nostra voluntate et permissione ac Fratrum nostrorum Majoris Ecclesiae (S. Petri) nostra, Capituli consensu dedit, tradidit et assignavit dicto ordini in perpetuum, cum una sessione sua, inter sessionem Stephani Filii Erius ab Oriente, et Petri, Filii Nicolai Nobilium Jobbagionum nostrorum de eadem Potoch, per Arborem Pini et meatum aquae a sessione praedictis separatam ab occidente usque viam magnam distentam. E converso vero dicti Fratres, sessionem Eorum, in eadem Potoch existentem, cum omnibus attinentiis suis, in concambium supradictae sessionis Clementis memorati, dederunt eidem Clementi, tamen in ea unum Nobilem Jobbagionem Ecclesiae ordinabit Clemens antedictus nobis, et Ecclesiae nostrae servituum... Datum Quinque-Ecclesiis Tertio die Festi Beati Jacobi Apostoli, Anno Domini Millesimo Trecentesimo Tricesimo Quarto. (KOLLER II. 461–463.)

A Patacs felett emelkedő hegyen Bertalan pécsi püspök 1225k a remetéknek klostrot emeltetett Szt. Jakab tiszteletére, és bőven ellátta azt birtokokkal. Kezdetben a szomszédos Ürögről nevezték el a klostrot. 1334-ben a püspök

² Pálos rendház kiadása, Bp. Szent Gellért tér. 1938.

nemes jobbágya, Kelemen, átengedte az általa Patacson épített Boldogságos Szűz egyházát a remetéknek, akiket akkor már a pálosok közé soroltak, a rablók miatt ui. a Szentjakab monostorban nem maradhattak. A remeték 1386-ban a pécsi püspöktől, 1453-ban és 1457-ben a bíborosoktól kaptak búcsú-kiváltságokat Szt. Jakabról nev. templomuk helyreállításának javára. Mikor költöztek vissza a hegyre, nem tudjuk. 1533-ban János király utasította Brodarics István szerémi püspököt, hogy védje meg a hegyi Szentjakab klostromot, melyet ő három évre minden adótól mentesített (vö. GYÖRFFY I. 356, 399–401.). A Jakab-hegyen a középkori gótikus templom romjai és a déli oldalához csatlakozó szerzetesház falai még láthatók. (HERVAY F.: Szerzetesházak a középkori Baranyában, Baranya 1991. 46.)³

2. DUBICA, a Száván túl, (Bosznia) (1244–1464). Zágrábi egyhm. A Szent Szűz tiszteletére. – VFr 15. – GUZSIK 237.

3. SZENTKERESZT/KERESZTÚR/Sancta Crux/KLASTROMPUSZTA (1250k–1526k) Pilis vm., Veszprémi, majd Esztergomi egyhm. A pálos rend pilisi bölcsője, a Hármass barlang és egy forrás mellett. Szent Ilona és Szent Kereszt patrocínium. Al. ESZTERGOMI B. ŐZSÉB. Itt tartották az első rendi képtalanokat⁴. – VFr 8. 10–11. 12. 59. – DAP II. 400–403. – GUZSIK 223.

³ NÉMETH Béla: *A jakabhegyi remeték*, Pécs, 1857. – Ireg, Heremitaie S. Jacobi. CSÁNKI II. 492. – Patacs II. 515. – SZENTKIRÁLYI István: Magyar Pálosok és a Jakabhegy, *PBMÉ* 4(1911) 1. sz. 5–12. – IDEM: Jegyzetek a Jakabhegy és Szentkut történetéhez, *PBMÉ* 5(1912) 4. sz. 143–147. – SZENTKIRÁLYI I. három tanulmánya a kezdetektől már átvezet a XVII. század végi újjáalapítás és remetemozgalmat történetébe: 1) A Jakabhegyi remetéház Alapszabályai, *PBMÉ* 5(1912) 3. sz. 115–127., 2) A Jakabhegyi remeték felvételi szertartása, *PBMÉ* 6(1913) 2. sz. 78–81., 3) A jakabhegyi remetéház és könyvtára, *Közlemények a Pécsi Erzsébet-Tudományegyetem Könyvtárából*, 29(1934) 1–31. (Benne a Patacs fölötti Jakabhegy remetéinek ábrázolása. Metszette Binder János Fülöp budai rézmetsző 1760 körül.) – SZÖNYI Ottó: Történelmi emlékek a Mecsekben. A Jakabhegy. KISS József (szerk.): *A Mecsek-Egyesület Évkönyve a XX. egyesületi évről*, Pécsset, 1913. 89–96. – GOSZTONYI Gyula: A mecseki Jakabhegy hallstatti földvéra és középkori páloskolostora, *Technika*, 1942. 1.sz. 24–25.

⁴ SASHEGYI Sándor: A szentkereszti páloskolostor a Pilisben. *FBarát* 3 (1940) 1. sz. 6–7.; IDEM: A Hármass remetebarlang kapcsolata Árpád fejedelem sírjával *FBarát* 4 (1941) 3. sz. 41–43. (Kritikával olvasandó); IDEM: A pilisszentkereszti páloskolostor. Újabb adatok a hely meghatározásához. *FBarát*, 6 (1943) 2. sz. 20–24.; GYÖRFFY György: Pilisszentkereszt. Adatok a Pilis-megyei monostorok középkori történetéhez, *MűvtÉrt* 4 (1956) 283.; HORVÁTH István: Klastrompuszta, a pálos rend bölcsője. Adatok a pálos rend kialakulásához. *Vigilia* 39 (1974) 611–615.; IDEM (szerk.): *Magyarország régészeti topográfiája*, V. (Komárom megye régészeti topográfiája, Esztergom és Dorogi járás) Bp., 1979. (Horváth I., H. Kelemen Márta, Torma István tanulmányai); SZABÓ László: Pilis, a magyar szent hegy, *Vigilia* 45 (1980) 62–64. – HORVÁTH István: A klastrompusztai rom eredete. Adatok a pálos rend történetéhez. *Esztergom Évtapjai*, 1981. 59–76.; KOVALOVSKY Júlia: A pálos remeték Szent Kereszt-kolostora Klastrompusztán, *Műemlékvédelem* 36/2 (1992) 111–116.

4. SZENTJAKAB (a Bakonyban) (1263–1563e) Zala vm., Veszprémi egyhm. Alapítók a Rátólt nembeli Keszi család tagjai⁵. – VFr 10. 67. – DAP II. 388–390. – GUZSIK 222.

5. IDEGSYT/Ídegséd (1263e–?) ? vm., Veszprémi egyhm. Árpád-házi Szt. Erzsébetről nev. remetetelep. Adatok híján még pontos helyét sem tudjuk meghatározni. Felügyelete a veszprémi püspököt illette. – VFr 10. – DAP I. 185. – GUZSIK 215.

6. KÖVESKÚT/Kőkút/Salföld (1263–1487u) Zala vm., Veszprémi egyhm. Szt. Mária Magdolnáról nev. remetetelep. Először Pál veszprémi püspök említi. 1487-ben kihalt, birtokát a bakonyi Szentjakab monostor kapta⁶. – VFr 10. 39. – DAP I. 301–302. – GUZSIK 216.

7. SZAKÁCSI (1263–1543/50) Somogy vm., Veszprémi egyhm. Nagyszakácsi községnél. Alapítója ismeretlen. Patronusai szakácsi nemesek; Szt. Domonkos tiszteletére⁷. – VFr 142. – DAP II. 346–349. – GUZSIK 222.

8. BADACSONY (1263–1313u) Zala vm., Veszprémi egyhm. Alapítója ismeretlen; Szent Imre tiszteletére.⁸ – VFr 10. 19.; DAP I. 1.; GUZSIK 206.

9. ÚJHELY/Sátoralja (1221u – 1578k) Zemplén vm. Egri egyhm. Meglévő remetetelepből királyi alapítás (II. András, IV. Béla) a Ronyva patak közelében; Szt. Egyed tiszteletére⁹. – VFr 30. 63.; DAP III. 70–158.; GUZSIK 229.

Károly Róbert király 1312-ben kiadott megerősítő oklevele szerint IV. Béla, V. István és III. András földeket és malmokat adtak a Szt. Egyed tiszteletére szentelt monostornak, ami a Barátságnevek nev. északi városrészen, a Ronyva

⁵ ÁDÁM Iván: Románkori pálos épületmaradvány Bakony-Szent-Jakabon. *ArchÉrt*, 8 (1888) 151–155. – MOLNÁR István: A magyarországi pálosok „Zöld Kódex”-ének Veszprém megyei regesztái. *VeMúzk* 11(1972), 306–307. – ZSÍRAY Lajos: A bakony-szentjakabi pálos kolostor, *Műemlékvédelem*, 21 (1977) 148–152.

⁶ SCH. PUSZTAI Ilona: A salföldi (köveskúti vagy kőkúti) Mária Magdolnáról elnevezett pálos kolostor. *VeMúzk* 6(1967) 247–257. – LUDWIG Emil: A salföldi pálos kolostorom. *Magyar Nemzet* 2001. szept. 1.

⁷ MOLNÁR I.: A magyarországi pálosok „Zöld kódexének” Somogy megyei regesztái. *SomMúzk* 2(1975), 228–230.; BÁNDI Zsuzsanna: A szakácsi pálos kolostor középkori oklevelei. *Somogy megye múltjából*, Kaposvár, 1986. 27–65. (98 oklevél szövege és adatai); GÁL József: Pálos kolostor Nagyszakácsiban, *SomMúzk* 9(1992) 217–231.

⁸ ÁDÁM Iván: A badacsonyi pálos kolostor romjairól. *ArchÉrt* 8 (1888) 61–66. (Körbejárta az akkori maradványokat, s még lefényképezett egy oszlopbélletes kapuzatot...)

⁹ PRZUDZIK József: A sátoraljaújhelyi volt pálos kolostor faldiszítéseinek restaurálása, *Műemlékvédelem* 7 (1963) 100–105. – JOÓ Tibor: Adalékok a sátoralja-újhelyi volt pálos-piarista kolostor és berendezései történetéhez, *A Hermann Ottó Múzeum Évkönyve*, 11(1972) 145–185. – HALKOVICS László: A sátoraljaújhelyi pálosok története. *Pálos rendtörténeti tanulmányok* I. 1994. 191–202. – ETELE György: *A sátoraljaújhelyi pálos-piarista templom és rendház ismertetése*, Sátoraljaújhely, 1994.

partján áll. 1375-ben Nagy Lajos mentesítette a monostort a tized alól. A 14–15. században sok birtokadományuk ismeretes: földeket, réteket, hegyaljai szőlőket kaptak székhelyükön és a környéken. – 1530-ban Perényi Péter elűzte a pálosokat, s a forrásokban csak 1562 és 1578 között szerepelnek a monostor perjelei. A század végére elnéptelenedett a monostor, s birtokai világi kézre szálltak. A 18. sz. folyamán ismét benépesült, s az 1776. évi fel-oszlatásig működött. A monostor középkori maradványait a plébániatemplom és a diákotthon falai rejtik. (KovácsB 123–124.)

10. SZENTLÁSZLÓ (a Pilisben) (1270e–1526) Pilis vm., Veszprémi egyhm. Al. IV. Béla: a Visegrád feletti Kékesen fekvő vadászházát adta át. Templomát Róbert Károly építette; felszenteltette 1350k Nagy Lajos¹⁰. – VFr 14. 16. 24. 27. 67. – DAP II. 408–410. – GUZSIK 224.

A mai Pilisszentlászló helyén a középkorban Kékes falu feküdt. Területe részben Szentendréhez tartozott, ami az Árpád-korban a veszprémi püspök birtoka volt; részben Visegrádhoz, ami a királyi uradalom központja volt. A pilisszentlászlói remetekolostor fokozatosan fejlődött és bővült egy-két remete lakhelyéből egy kápolnával rendelkező remeteteleppé, majd ez egy 20–30 remetét befogadó monostorrá. Ilyen értelemben lehet Károly is a nagyobb monostor építetője. (DAP II. 408)

11. BAJCS (1283–1542) Baranya vm., Pécsi egyhm. Al. a siklósi Gyulafia Miklós; Mindenszentek tiszteletére. Számos birtokadománnyal rendelkeztek. 1492-ben itt halt meg a latinul és magyarul egyaránt verselő Csanádi Albert költő¹¹. „Prior ecclesie omnium sanctorum de Boych.” (1289) CSÁNKI II. 460 – VFr 15. 73. 80. – DAP I. 2–5. – GUZSIK 206.

A Soklyosiak egy másik (Trinitas OSB apátság) alapítása a Pálosok bajcsi monostora volt. A Pálosoknak monostort és templomot épített a Kan nemzetségbeli Soklyosi Gyula fia Miklós, aki papi ember volt, a saját birtokán, a siklós-villányi hegy északi oldalán, Nagytótfalu mögött, a 13. században, 1260 körül. (HERVAY: Szerzetesházak a középkori Baranyában, Baranya 1991. 55).

Az 1281. év táján a trinitási monostort közelebről érdeklő esemény történt. Soklyosi Miklós megalapította a bajcsi pálosmonostort. Mikor ezt a monostort Job (Zách nemzetségből, a híres Felicián nagybátyja) pécsi püspök fel akarta szentelni, a felszentelés napján megjelent a helyszínén társaival együtt Fábián, a trinitási apát és jogot formált ahhoz a területhez, amelyen a pálosmonostor épült. Kívánságának volt jogi alapja, s kárpótlásul az apátsága közelében fekvő

¹⁰ GYÖRFFY Gy.: Pilisszentlászló. Adatok a Pilis megyei monostorok középkori történetéhez. *MűvtÉrt* 4 (1956) 283–284.

¹¹ FEJES János: A bajcsi pálosrendi monostor, 1260–1543. *Siklós múltja*, Siklós 1937. 75–83.

Kisharsány határában levő földek egy részét kapta meg Soklyosi Miklóstól. (i. m. 69).

A bajcsi templomnak hagyunk gyöngyökkel hímzett arany casulát, két dalmaticát, gyöngyökkel díszített humerálét, fehér damaszk dalmaticát, vörös, zöld, fekete és szederjes színű aranyfonállal szőtt három cappát, gyöngyös pendulát, oltárterítőt, aranyos vörös damaszkból, két ezüst gyertyatartót (in forma Italica seu Francorum fabricata) és két más gyertyatartót valamint ezüst itinerariát. Ugyanitt a kápolnának hagyjuk a valpói choronon lévő Mária-képet, a három oltárhoz egyházi ruhákat, három kelyhet, három pár ampullát, ezüst csengetyűt, gyertyatartókat, egy nagy aranyozott ezüsttömjénezőt. A kápolna falára hagyunk egy gobelint, mely a Megváltót ábrázolja a házasság-törő asszonnyal. (Kanizsai Dorottya 1525-ben írt Testamentuma, i. m. 126).

Mindenszentek tiszteletére a Kán nembeli Gyula fia Miklós épített itt monostort a remetéknek, a későbbi pálosoknak 1280/83 k. Nagytótfalu határában állt, közel az ágostonrendi kanonokok keresztúri klostromához és a Szent-trinitás bencés apátságához. 1410-ben már a Garai család a kegyura. 1525-ben Perényi Imre nádor özvegye, Kanizsai Dorottya a bajcsi templomhoz kápolnát építtetett, hogy ott temessék el. A kápolnát Vince kőfaragó szerzetes emelte. 1542-ben a klostrom perjele még levelet írt a közeli Szentlászló előljárójának, de 1543-ban, mielőtt a törökök elfoglalták Siklóst, bizonyosan elmenekültek (vö. GYÖRFFY I. 276.). (i. m. 47.)

12. BODROGSZIGETE (1282e–1543) Baranya vm., Pécsi egyhm. Al. ismeretlen; a Szent Kereszt tiszteletére¹². – VFr 15. 54.; DAP I. 17–19.; GUZSIK 207.

Valószínűleg a régi Bodrog várától nyugatra, a Duna egyik szigetén épült. Pontos helye ismeretlen. 1282-ben említik először, amikor egy Hattyas nevű ártéri halastavat kapott zálogba. Birtokai Baranyában feküdtek. A korábban Keresztúrnak írt klostromot 1379-ben nevezik először Bodrogszigetének, ugyanabban az évben Baranyaszigetnek is. Ez idő tájt lett a szekcsői Herczeg család a kegyura. 1525-ben említik utoljára.¹³ (HERVAY: Szerzetesházak a középkori Baranyában, Baranya 1991. 47.)

13. SZENTLÉLEK (1287–1526) Pilis vm., Veszprémi (később Esztergomi) egyhm. IV. László a pálosoknak adta a pilisi Benedekvölgyet és az ottani

¹² GUBITZA K.: A Bodrogh-szigeti pálos monostor. *ArchÉrt* 22(1902) 1–7.; WIN-KLER Pál: A pálosrend bodrogmonostori rendháza. *Kalocsai Néplap* 1927. dec. 24.

¹³ Vö. CSÁNKI II. 194–195; GYÖRFFY I. 325–326.

udvarházat. A monostor ma is látható Pilisszentlélek községtől északra¹⁴. – VFr 15. 20. 24. 33. 34. – DAP II. 411–413. – GUZSIK 224.

14. ZÁGRÁB/REMETE (1288e–1505–1786) Zágrábi vm. és egyhm. Al ismeretlen. Remete: Zágrábtól 5 km északra. A Boldogságos Szűz tiszteletére. – DAP III. 320–21. – GUZSIK 238.

15. KALODVA/Kladova (1290e–1540/1550) Arad vm., Csanádi egyhm. Al. adományai IV. László királyi birtoka határában, a Maros jobb partján; Sarlós Boldogasszony tiszteletére¹⁵. – VFr 37. 42. – DAP I. 188–190. – GUZSIK 215.

16. GARIC, a Dráván túl, Szlavónia (1295e–1571) Körös vm., Zágrábi egyhm. Al ismeretlen; a Boldogságos Szűz tiszteletére. 1295-ben Tibor mester szántóföldet adományozott a monostornak.; DAP III. 316–318.; GUZSIK 237.

17. SZENTLÁSZLÓ (Baranyában) (1295–1543) Baranya vm., Pécsi egyhm. Al. Győr nembeli Óvári Konrád; Sz. László tiszteletére. A szomszédos községről gyulai monostornak is nevezték. – VFr 17. – DAP II. 404–407. – GUZSIK 224.

1295-ben a Győr nemzetségbeli Óvári Konrád Olasz, Hásságy és Héder (ma Hidor) falvak határában, a Szentága nevű földön a remete barátoknak klostromot alapított, amelyet később a pálosok monostorai között soroltak fel. 1472-ben pápai engedéllyel új templomot építhettek. 1542-ben előljárója még levelet kapott a közeli bajcsi klostrom perjelétől (CSÁNKI I 894, II. 480, 487, 519, 524; GYÖRFFY 1963, I. 388–389.). A téglából emelt épület maradványait 1738 körül el-hordták Olasz község új plébániatemplomához. (HERVAY: Szerzetesházak a középkori Baranyában, Baranya 1991. 47.)

14. század

18. SZENTLŐRINC, BUDA felett (1300k–1526/41) Pilis vm., Veszprémi egyhm. Lőrinc általános perjel a rend központját Klostropusztáról ide helyezte át. 1309-ben már itt tartották az általános káptalant. Ez a monostor lett a rend legfőbb előljárójának székhelye. 1381-ben itt helyezték el a Nagy Lajos által Velencéből hozott Első Remete Szt.Pál ereklyét. A rend ekkortájt vette fel új nevét: Szent Pál Első Remete Testvérei, Fratres Sancti Pauli Primi Eremitae. 1403-ra elkészült háromhajós temploma. – Budaszentlőrinc épületeit, templomát, orgonáját, a pompás faragott stallumokat, a páratlanul gazdag könyvtárt a török fosztotta ki, majd gyújtotta fel. 25 pálost megöltek. Remete

¹⁴ PROKOPP Gyula: Pilisszentlélek, *Vigilia* 37 (1972) 673–676.; RÉVÉSZ László: A szentléleki pálos kolostor romjai, *Élet és Tudomány* 42 (1987) 530–531.; LÁZÁR Sarolta: A pilisszentléleki pálos kolostortemplom kutatása. *Pálos rendtörténeti tanulmányok*, Bp., 1994. 177–180.; BUZÁS Gergely: A pilisszentléleki pálos kolostor kőfaragványai, *ivi*, 181–183.

¹⁵ JUHÁSZ Kálmán: Klöster in der Diözese Tschanad-Temesvar, 1962. 52–53.

Szt. Pál ereklyéit a pálosok előzőleg a trencsényi várba menekítették, ott azonban egy év múlva, tűzvészben elpusztult. Az elrejtett templomi felszerelést később a Homonnai Drugeth családra bízta, akiktől többé a rend ezt nem tudta visszaszerezni. Itt élt a Szentírás és a Szentek élete magyar fordítója, Báthori B. László. (Báthori-barlang!)¹⁶ – VFr 18–19. 49. (Báthori L.) – DAP II. 414–432. – GUZSIK 225.

19. BOLDOGKŐ (?–1393) – Krassó v. Temes v. Keve vm. (?), Csanádi egyhm. Csak létezéséről tudunk, helye ismeretlen, valahol a Temes folyón túl feküdt. A török pusztította el. – VFr 38. – DAP I. 20. – GUZSIK 207.

20. VERESMART (1304–16. sz. vége) Heves vm., Egri egyhm. Al. az Aba nembeli Csobánka. Az első kápolna építtetője: Lajos a visontai Szent Kereszt templom rektora, a Mátra déli lábánál. Keresztelő Szt. János és Szt. Sixtus tiszteletére. Gyöngyös és Eger eleste után elnéptelenedik. – VFr 18. 31. 55. 56. – DAP III. 212–216. – GUZSIK 231.

A veresmarti pálos monostor alapító levelének mérlegeléséből a következő eredményeket vonhatjuk le:

1. Bene birtok 1304-ig teljesen az Aba nemzetség kezén van, ennek egy részét szakítják ki veresmart néven a pálosok részére.

¹⁶ KNAUZ Nándor: A Szent Lőrinczről nevezett Buda melletti pálos zárda. *MSion*, 3 (1865) 583–599.; IDEM: A Sz. Lőrinczről nev. Buda melletti pálos zárda.; A Sz. Pálról címzett budai pálos zárda. *MKult* 3 (1865) 583–599. 920–923.; CSILLAG Gyula: A Pálosok Buda-Szent-Lőrinczi főmonostoráról, *Religio* 41 (1866 I. félév) 323–324.; ZÁKONYI Mihály: A Buda melletti Szent-Lőrincz pálos kolostor története. *Századok* 34 (1911) Különnyomat. 513–530. 586–606. 686–711. 764–780.; GARÁDY Sándor: A Szent Lőrincről elnevezett budamelléki pálos kolostor. *Tanulmányok Budapest Múltjából* 3 (1934) 145–156.; KELÉNYI B. Ottó: *A Buda melletti Szent Lőrinc Pálos kolostor történetének első irodalmi forrása*, Bp., 1936.; MARGITTAY Rikárd: A budaszentlőrinci pálos kolostor ásatásai. *FBarát*, 5(1942) 2.sz. 29–30.; GARÁDY Sándor: A Szent Lőrincről elnevezett budamelléki pálos-templom és kolostor. *BpRég* 1943. 173–184.; NAGY Emese: Kutatások a budaszent-lőrinci pálos kolostor területén. *BpRég* 1959. 291–299.; ZOLNAY László: A buda-szentlőrinci pálos főkolostor emlékezete, *Vigilia*, 38 (1973) 514–519.; ÁGOSTHÁZY László: A budaszentlőrinci pálos kolostor, *Műemlékvédelem* 23 (1979) 24–35.; KNAPP Éva: Remete szent Pál csodái. A budaszentlőrinci ereklyékhez kapcsolódó mirákulumfölgjegyzések elemzése. *Századok* 117 (1983) 511–557.; ZOLNAY László: A budaszentlőrinci pálos kolostor Szent Keresztről nev. oldalkápolnája. *BpRég* 1984. 253–257.; BENCZE Zoltán: Budaszentlőrinc. Az egykori pálos főkolostor, *Új Ember* 1988. márc. 13.; MATHEOVITS Ferenc: Budaszentlőrinc, a „Magyar Sion”. Az amerikai *Katolikus Magyarok Vasárnapja*, 1989. Jan.–ápr.; ZOLNAY László: A Buda mellett állt Szent Lőrinc pálos anyakolostor kutatástörténetéről, *BpRég* 1992. 32–48.; BENCZE Zoltán: A Budaszentlőrinci pálos főkolostor a régészeti és a történeti adatok tükrében. *Pálos rendtörténeti tanulmányok* I. Bp. 1994. 154–164.

2. A kápolna 1304-ben már áll, Lajos visontai plébános építette, védőszentjei Keresztelő Szt. János és Szt. Sixtusz pápa.

3. A kolostort egy tágasabb térségen (pomerium) akarják telepíteni, melynek déli szögleténél (angulus) 30–40 méternyire (nyíllövésnyire) van az első határjel.

4. A veresmarti völgytől északnyugatra, közvetlenül a hegység tövében van az a forrás, mely a pálosoknak adott birtok legészakibb sarka. (BÁRTFAI SZABÓ László: Hol állott a pálosok veresmarti temploma? Egri Egyházmegyei Közlöny, 63/1931/ 8. sz. 109–111.)

1304-ben az Aba nembeli Csobánka unokái: Pál, Sámuel és Dávid benci birtokuk egy részét a pálosoknak adományozták alapításra. Ezen a helyen Lajos visontai plébános már épített egy kápolnát a Szent Kereszt és Szt. Sixtus pápa tiszteletére. 1334-ben Egyházasmérán (ma Tamaméra) egy jobbágytelket, ill. egy majorsági házat, 30 eke földet és egy rétet kaptak Mérai Sánta Jánostól. 1442-ben Domoszlói Demeter monostorba vonuló özvegyétől Budán kaptak egy házat, 1445-ben Apollónia asszony 3 budai házat hagyott rájuk. 1441-ben V. László Nagyfügedet, 1461-ben Debrői István Varsányt és Lőrinci felét adta nekik. 1476-ban Országh Mihály Gyöngyösön egy malomhelyet adott, ezen felül évi 3 köböl bort, hogy ennek fejében minden hét kedden misét mondjanak lelki üdvéért. 1496-ban Kanizsai György benci birtokrészét zálogjogon szerezték meg. – 1501-ben II. Ulászló védlevelet adott a monostornak, s 1571-ben Ethele Mihály Kartalon lévő birtokából hagyott egy részt rájuk, de a török előretörésével a szerzetesek lassan elhagyták a monostort, az utolsó pálos a gyöngyösi ferenceseknél kapott menedéket. – A monostor a 18. századi térképek tanúsága szerint a pálos-veresmarti templom mellett állt. (KovácsB 122.)

21. ZLATKAGORA, a Száván túl, a Petrova Gora hegységben, (1304–1451). Zágrábi vm. és Zágrábi egyhm. Szt. Péter tiszteletére. – VFr 38. – DAP III. 325. – GUZSIK 238.

22. DIÓSGYŐR (1304e–1549) Borsod vm., Egri egyhm. Al. István nádor, Ákos nembeli Erne bán fia; Krisztus Teste tiszteletére. 1540k Balassa Zsigmond kirabolta és lerombolta¹⁷. – VFr 19. 32. 71. – DAP I. 68–98. – GUZSIK 210.

1304-ben már állt a Krisztus Teste tiszteletére szentelt monostor, melyet ekkor Ákos nembeli István nádor a Tisza melletti Örvény halastóval adományozott meg, majd 1313-ban és 1315-ben a monostortól nem messze

¹⁷ JOÓ Tibor – SÓLYOM Dezső: A diósgyőri pálos kolostor. *A Hermann Ottó Múzeum Évkönyve* 12 (1973) 89–119. – LOVÁSZ Emese: A diósgyőri pálos kolostor 1973. évi feltárása. *A Hermann Ottó Múzeum Évkönyve* 19 (1981) 67–77. – EADEM: *Diósgyőr és a majlárdi pálos kolostor 700 éves története*, Miskolc, 2003.

fekvő Csenik (ma Csanyikvölgy Miskolc mellett) földet és diósgyőri szőlőket adott. 1343-ban egy malomhely felét kapták a Szinva patakon, 1373-ban Nagy Lajos földet, Győri Péter és Miskolczi Mihály malmot hagyott rájuk. 1380-ban Erzsébet királyné Zsolcán adott malmot nekik, amelyet 1387-ben Zsigmond király egy másik malommal cserélt el. 1408-ban egy miskolci házhoz jutottak, melyet 1440-ben I. Ulászló minden adó alól mentesített. 1460-ban Mátyás király évi 150 forint értékű sót adományozott. 1472-ben pedig engedélyezte, hogy évente 10 hordó bort mérhessenek ki Miskolcon, 1478-ban jelentős adókedvezményeket kaptak a királytól. – A monostor az 1540-es évekig állt fenn. Ez idő tájt foglalta el és romboltatta le Balassa Zsigmond, aki a birtokokat 1549-ben is kezén tartotta. – A középkori épületek helyén 1737-ben kezdtek új templomot és rendházat építeni. Maradványai jelenleg az erdészet által használt épületekben lelhetők fel (KovácsB 120).

23. REGÉC/Horvát (1307c–1537) Zemplén vm., Egri egyhm. Alapítója Aba nembeli Amadé lehet; Szent Fülöp és Jakab apostolok tiszteletére¹⁸. – VFr 20. – DAP II. 309–311. – GUZSIK 221.

1307-ben a Kökényes földjén álló és pálos remeték tulajdonában lévő Szt. Fülöp és Jakab apostolok tiszteletére szentelt templomhoz zárandoklóknak az esztergomi érsek 40 napi búcsút engedélyezett. Egy 1311-ben kiadott búcsú-engedélyben Regéc mellett lévő monostorként említi. 1384-ben Erzsébet királyné meghagyta a regéci várnagynak, hogy a várhoz tartozó területen élő szerzetesektől ne szedjen kilencedet vagy más járadékot. 1348-ban Tolcsván egy szőlőt kaptak Wapor Istvántól, 1466-ban Szapolyai Imre adott nekik (Erdő)Horvátin egy adómentes nemesi telket. 1496-ban egy malom negyedrészt vették meg ugyanitt, 1510-ben Batkai László Kisvilmány birtokot adta nekik. 1547-ben Serédi Gáspár parancsára a regéci várnagy emberei felégették a monostort, s az többé nem népesült be. – Erdőhorvát határában, a regéci vártól 4 km-re keletre ma már csak épülettörmelék jelzi az egykori monostor helyét. (KovácsB 122–123).

24. DÉDES (1313e–1540) Borsod vm., Egri egyhm. Az alapítás körülményei ismeretlenek; a Szentlélek tiszteletére. Egy 1240-es oklevél már említi e helyen élő remetéket. 1313-ban Ákos nembeli Erne bán a kegyúr. Erőszakos birtokfoglalás űzte el a pálosokat. Ma még állnak a templom falai (Bükkszentlélek). – VFr 42. – DAP I. 64–67. – GUZSIK 209.

1240-ben Tardona és Dédes határjárásában említik a környéken lakó remetéket. 1313-ban már állt a Szentlélek és Krisztus Teste tiszteletére szentelt monostor, melynek lakói a szürke ruhás Szent Kereszt remetéi voltak. Az Ákos

¹⁸ BELÉNYESSY Károly: Pálos kolostorok a Zempléni hegységben. *Új Magyarország*, 1997. ápr. 15. 9.

nemzettség tagjai voltak a kegyura, és 1313-ban István nádor a Tisza mellett halastavat, Diósgyőrben az ottani pálos remetékkel közösen egy szőlőt adományozott nekik. – 1346-ban és 1347-ben egy-egy dédesi malmot kaptak. 1382-ben Nagy Lajos is egy malmot adott nekik a Tapolca patak mellett, 1391-ben Erzsébet királyné földbirtokkal adományozta meg őket, s a század második felében több helységben kaptak szőlőbirtokokat. 1473-ban Mátyás király az erdélyi sóbányákból 200 forint értékű sót adott, 1482-ben Péter diósgyőri pap egy házat és három szőlőt. – 1530-ban János király még megerősítette Derencsényi Jánosnak egy 1524-ben kelt oklevelét, melyben Sajókeresztúron malmot adományozott, de 1540k már erőszakos főuri foglalások során világiak kezére jutottak a monostor birtokai. – A monostor romjai a Bükkben, Ómassától 1 km-re ma is állnak, Szentléleki romok néven közismertek. (KovácsB 119.)

25. TORNA/JENŐ/Tüskevár (1315e–1558) Veszprém vm., Győri egyhm. Al. Miklós győri püspök; Szent Mária Magdolna tiszteletére. A törökellenes erődítménnyé alakított monostort 1658-tól nevezik Tüskevárnak¹⁹. – VFr 20. 35. 41. 52. – DAP III. 43–68. – GUZSIK 228.

26. VETAHIDA (1317e–1542) Somogy vm., Veszprémi egyhm. Alapítói ismeretlen helybéli kismemesek; Szt. Miklós patrocínium. Török Bálint feladta, aztán a török felégette²⁰. – VFr 31.; DAP III. 217–220.; GUZSIK 231.

27. KÖZÉPNÉMETI/Tornyosnémeti (1319–?) Abaúj vm., Egri egyhm. Al. Drugeth Fülöp. 1320 után nincs róla többé adat. Talán a regéci monostorba költöztek át. – VFr 20. – DAP I. 216. – GUZSIK 216.

1319-ben Drugeth Fülöp a Hernád szigetén Szt. László tiszteletére kápolnát épített a pálosok számára. Ereklüként itt őrizték Szt. László egyik ujjának részét. Még ebben az évben az egri püspök, 1320-ban az esztergomi érsek 40 napi búcsúengedélyt adott az ide zarándoklóknak. A monostor további sorsáról nem tudunk, a szerzetesek feltehetően a regéci monostorba költöztek át. (KovácsB 121.)

28. TÁLAD/Tálad (1321e–1480e) Zala vm., Veszprémi egyhm. Al. Rátolt nembeli Kesze Lőrinc Pula falu határában Árpád-házi Szent Erzsébet tisz-

¹⁹ ÁDÁM Iván: A tüskevári pálos templom, *Archaeológiai Közlemények* 12 (1878) 24–44. – HÁZY Alajos: *A pálosrend jenő-tüskevári zárdájának története*, Mutatvány a tüskevári plébánia községeinek történelméből. Szombathely, 1878. – MOLNÁR Ernő: *A Nagyjenő-Tüskevári páloskolostor*. „A Veszprémi egyházmegye múltjából” 5. Bp., 1936. – MOLNÁR István: A magyarországi pálosok „Zöld Kódex”-ének Veszprém megyei regesztái, *VmMúzk* 11(1972), 303–306.

²⁰ MOLNÁR I.: A magyarországi pálosok „Zöld Kódex”-ének Somogy megyei regesztái, *SomMúzk* 2(1975) 225–228. – GUZSIK T.: Eltűnt páloskolostorok Somogy megyében, *Műemlékvédelem* 23(1979) 349–354.

teletére. Nagy Lajos látta el adományokkal. Elnéptelenedésének oka ismeretlen. – Még áll a templom két fala. – VFr 31.; DAP III. 1.; GUZSIK 226.

29. MINDSZENT (1323–1540/50) Somogy vm., Veszprémi egyhm. Al. a Balaton partján, Szemes község határában Raholczai Jakab fia, Lökös mester, Mindenszentek tiszteletére. Ma Balaton-szemes határában téglatormélék²¹. A VFr nem említi. – DAP I. 365–369. – GUZSIK 217.

Omladékait csak a helyismerettel rendelkezők ismerik. Jelenleg avar takarja az alapfalakat. A romok közelében van egy forrás, melynek boltíve nem élére, hanem lapjára rakott téglából készült. A török hódoltság alatt a kolostor megrongálódott és elnéptelenedett. Egy 1744. évi kamarai iratban ezt olvassuk: «Mindenszentek egyháza, a szentély felének kelet felé eső részének kivételével csak itt-ott romos, a falak magasan emelkednek ki, könnyen restaurálhatók. A sekrestyéhez tartozó torony épségben áll, csak vakolni kell, és a toronysisakot a helyére tenni. A négyszögben épített kolostor romjai szinte mind a négy oldalon embermagasságig érnek, ezeket néhai Hunyadi István az előző években nyolcszáz rénes forint költséggel helyreállíttatta. A Balaton partjától mintegy félórára van ez a kolostor egy fákkal sűrűn benőtt domb tetején, amelyet délről félkaréjban hegyek vesznek körül, ahonnan a kilátás a Balatonra és a szemben fekvő zalai tájra páratlan. Amint régen is lehetett, csak egy emeletet kellene felépíteni és a cellákban tíz szerzetes is ellakhatna. A domb tövében csaknem ötven ölnyire bőséges víz található, mely a hegyekben fakad és elegendő volna a majorság számára» (Orsz. I.t. Kam. Lt. acta polynorum fasc. 415. fol. 87 123). (REÖTHY Ferenc: Elveszettnek hitt műemlékek nyomában Balatonszemesen, Műemlékvédelem 21/1977/ 114.)

30. SZENTJEROMOS/Fudivásárhely (1325e–1566) Bihar vm., Váradi egyhm. Al. a Zovárd nembeli Fugyi család. Oltár a Boldogságos Szűz, majd Krisztus Teste tiszteletére. János Zsigmond oszlatta fel. A föld felett már semmi sem látható. – VFr 22. 30. – DAP II. 391–394. – GUZSIK 223.

Alapítását Pázmány a Zoard nemzetségből származó Fudy családnak tulajdonítja, keletkezését 1335-re helyezi. A pálosok az alapítást Telegdi Miklósnak tulajdonítják, de nem zárták ki a Fudy nemeseket sem, úgy tüntetvén fel őket, mint kik a klastromot új adományban részesíték vagy megnagyobbították. Szent Jeromos fudivásárhelyi klastroma is, mint a kápolnai, távol a várostól, magányos helyen emelkedett, de a hely ridegségét a természet szépsége feledteté. Itt élt a XIV. sz. elején Hektor pálos. Idegen név, de amelyért, a rend iratai szerint, nemzetünk egyik fia cserélte be szíve alázatosságában talán éppen legelőkelőbb hangzású nevét. Ő a legártatlanabb

²¹ MOLNÁR István: A magyarországi pálosok „Zöld Kódex”-ének Somogy megyei regesztái, *SomMúzk*, 2 (1975) 222–225.

szerekkel mint almával, kenyérral meggyógyítá a legnehezebb betegeket. 1333-ban perjele volt e klostornak. Zabardy Mátyás váradi püspök a csaták riadalma után e klostrom csendes falai közé vonult, hogy lelkét Istenéhez emelje. 1554. szept. 3-án itt írta meg ama levelét, mellyel a törökön nyert győzedelmét jelenté. Utolsó nyoma e klostornak 1564-ben fordul elő, midőn Mátyás perjel említettik. Két év múlva, 1566-ban Szent Jeromos fudivásárhelyi klastroma is, mint Erdély s a tiszai vidék annyi egyházi épülete, pusztán maradt, s többé be sem népesült. Ma már romjai sem állnak a föld felszínén. Várad felett, a Sebes-Körös jobb partján emelkedő hegylánc az Omlás-hegy keleti oldalán szűk völgyet képez; itt begyepesedett hantok láthatók, ezek takarják a klostrom romjait. Kerületök mintegy 300 lépés, s alólok mütéglákat, vízvezetékcsöveket és simára faragott vagy épen díszesen tagozott köveket hoz fel a kincskereső nép ásója. (BUNYITAY, 468–71).

31. BUZGÓ (1327e–1424) Bihar vm., Várad egyhm. Alapítója ismeretlen; Szent Miklós tiszteletére. Első említéskor: Turul nembeli Széplaki Lőrincz fiai: Seraphin mester, Rubert és Gergely kegyurak. Súlyomkő vára mellett. – VFr 28. 42. – DAP I. 21. – GUZSIK 208.

Hol a Fekete-Körös a belényes-újlaki hegyszorosból a tenkei völgybe kiömlik, ott Súlyom és Szent-Miklós községek közt, a Körös bal partján kerek magaslat emelkedik. E magaslat tetején tágas fensík terül el, melynek napkeleti oldalán romok fejezlenek ma is. A nép azt regéli, hogy várnak romjai, de a szomszédos erdőt „barátok erdejének” nevezik. Történeti forrásaink említik, hogy Szent Pál remetéinek a váradi egyházmegyében Súlyomkő vára mellett Szent Miklós tiszteletére klostromuk állt. Itt jelenleg csak egy Súlyom-kő vára ismeretes, a Sebes-Körös mentén, Élesd városa közelében, de volt egy másik is Belényes vidékén, Szent-Miklós falu mellett. A megjelölt helyen csakugyan ott áll ma is Súlyom falu, s annak határán a hegyek s erdők mélye egy szikla tetején romokat rejteget, a másik Súlyomkő vára romjait. E tájon kellett állnia a pálosok klostromának. Ki és mikor alapította e klostromot? Nem mondják meg történeti emlékeink, de bizonyos, hogy nemzetségi klostromaink egyike volt. Már a pálosok előtt laktak itt szerzetesek; e mellett szólanak a klostrom falaiból kibontott gyönyörű faragott kövek is, melyeket ugyan már egytől-együk széthordott a vidék népe, de három darabot sikerült megmenteni. A mély homály, mely emléköket takarja, alighanem azt jelzi, hogy korán elveszték szentmiklósi klostromjokat. Lehet, hogy még 1474-ben, midőn a Várad alól kudarczczal elvonuló török a vidéken tölté bosszúját, feldúlta ezt is, mint a kápolnai klostromot, de ez nem volt oly szerencsés, hogy ismét felépülhetett volna, mint a kápolnai. (BUNYITAY 479–482).

32. KŐSZEG/CSATÁR (1327–1526k) Baranya vm., Pécsi egyhm. Al. Herczeg Péter; a Szent Üdvözítő tiszteletére. A török felvonulási területére esett²². – VFr 35. 39. – DAP I. 211–214. – GUZSIK 216.

Az itteni várat 1327-ben szekcsői Herczeg Péter kapta meg I. Károly királytól. Valószínűleg ő alapította a pálosok monostorát, amely a vár alatt állott, a Szt. Üdvözítő tiszteletére. Először 1334-ben tűnik fel egy oklevélben. Mátyás király évi 150 aranyforint értékben sót utalt ki a remetéknek a szegedi kamarából, hogy hetenként négy misét mondjanak, egyet őerte, egyet utódaiért, egyet szüleiért és egyet László testvéréért. Utoljára 1521-ben említi oklevél. A remeték valószínűleg 1526-ban elmenekültek, amikor a törökök átkeltek a Dráván (GYÖRFFY 1963, I. 332.). Pontos helye ismeretlen. (HERVAY: Szerzetesházak a középkori Baranyában, Baranya 1991. 47–48).

33. BAKVA/SZENTBENEDEK, a Dráván túl, Szlavónia (1328e – 16. sz. eleje?) Körös vm., Zágrábi egyhm. Al. Salomon nevű birtokos; Szt. Benedek tiszteletére. – VFr 19. – DAP III. 323.

34. BEREG/Alsóremete (1329e–1541/1553) Bereg vm., Egri egyhm. Al. Róbert Károly hitvese, Erzsébet királyné; a Boldogságos Szűz tiszteletére. – VFr 49. – DAP I. 9–16. – GUZSIK 207.

Bereg vármegyében, Nagybereg és Beregújfaló térségében, a Borsova folyó mellett állt a monostor, amelynek alapítója feltehetően I. Károly király felesége, Erzsébet királyné lehetett. 1329-ben egy általa kiadott oklevél a monostor malmát említi. 1359-ben a beregi ispán királyi és királynéi oklevelek alapján tudomásul vette, hogy elegendő földet kell adni a szerzeteseknek a szőlőművelésre, más nem halászhat az általuk kiásott folyómederben, és nem akadályozhatják meg nekik az erdőben a makkoltatást és a sertéstartást. Malmuk közelében senki sem építhetett másik malmot. A 15. században több oklevél biztosította számukra ezeket a jogokat. 1447-ben a husziták feldúlták a monostort, okleveleiket elégették. A század második felében a különféle személyektől kapott birtokadományokból kitűnik, hogy a pálosok elsősorban szőlőműveléssel foglalkoztak és malmaik voltak. A mohácsi vész utáni évtizedekben kiadott oklevelekből a monostor elnéptelenedésére következtethetünk. (KovácsB 119.)

35. KÁPOLNA (1332e–1473; 1478–1560) Bihar vm., Váradi egyhm. Al. ismeretlen; a Boldogasszony tiszteletére. 1473-ban a török kifosztotta, felgyújtotta; a húsz pálost elhurcolták, az idős Subáczy Antal vikáriust azonnal lefejezték. 1478-tól helyreállt a rendi élet, s tar-tott Martinuzzi meggyilkolásáig.

²²„Fratres Heremitarum de ecclesia S. Salvatoris” (1334) CSÁNKI II. 500. – SZENTKIRÁLYI István: A csatári pálosmonostor, PBME, 10 (1916) 1–2. sz. 11–14. (Oklevelek, perjelek)

1660-ban Váradal együtt török kézre került. – VFr 35. 38. 60. 62. 67. – DAP I. 189–197. – GUZSIK 215.

Váradról éjszakra, a Bihari-hágó felé menve, ez utóbbinak már közelében kis csermely szeli keresztül az utat. A csermely forrása az úttól alig száz lépésnyire fakad, s a forrás felett emelkedő, szelíd magaslatokon, az oda ültetett szőlősorok között emberi lakás nyomai látszanak ma is. Klostrom állt e helyen, a pálosoké. A klostrom alapítója ismeretlen. A rend iratai az alapítást Várad püspökeinek tulajdonítják. Eleinte csak szerény kápolna lehetett, mely a Boldogságos Szűz tiszteletére volt szentelve; erre mutat a klostrom Kápolna neve, mely rajta maradt akkor is, midőn a kápolna helyét már tekintélyes egyház foglalta el. A kápolna valószínűleg még a 13. században, s tán éppen Lodomér püspök korában keletkezett, ki mint esztergomi érsek melegen érdeklődött az ifjú rend iránt, életszabályokat írván számára. Annyi bizonyos, hogy 1321-ben már létezett. Későbbi történeteiből, lakóinak életéből is csak keveset tudunk. Nem volt hiteles hely, hogy befolyást gyakorolt volna a polgárok jogi ügyeire, sem gazdag javadalommal bíró szerzet, hogy az országos törvényhozásban vagy zászlóaljával a harc mezején szolgálta volna a hazát. Tágas helyen épült, kertekkel, halastóval s kőfállal körülvéve. Mellette gazdasági épületek, csűrök, magtárak, továbbá szállóhely s fürdők a szerzetesek s a vendégek számára. Az isteni szolgálaton kívül tehát földműve-léssel, gyümölcs- s állattenyésztéssel foglalkoztak; segítségökre kívántak lenni az utasoknak, s ezért telepedtek közel az országúthoz, gondoskodtak vendég-eiknek még kényelméről is. Hogy pedig tudományos foglalkozással is tölték idejüket, azt igazolja a göttweigi könyvtár egy kéziratos kódexe, melynek első fele részét kápolnai pálos írta 1474-ben. Hogy miért csak az első felét? E kérdésre talán éppen az idézett év adhat feleletet. Ez évben a törökök feldúlták a klostromot, leölték, rabságra hurcolák szerzeteseit. A klostrom, még ugyanazon évben ha be is népesült, nehezen láthatott könyvek írására alkalmas napokat. Ismeretes jöltevői sorát egy egyszerű püspöki lakos, Fejér Gál nyitja meg, aki 1387-ben halálos ágyán egy szőlőt hagy nekik. Ez időtáiban a klostrombeli kis kápolna annyira látogatott vala, hogy időnként, kivált a Boldogságos Szűz ünnepein hozzája seregglők számát be nem fogadhatá. Új és tágas egyházzról gondoskodtak tehát. Az építő nevét nem ismerjük, de Lukács váradi püspököt (1397–1406) e klostrom megújítójának nevezik. A jöltevők sorából főuraink s a polgárok sem maradtak el. A klostrom Várad 1557-i ostroma s Izabella visszatérte után is állt, de két év múlva, 1566-ban szerzeteseinek távoznok kellett, s többé vissza nem térhetének. E klostrom a vidék pálosrendű klostromainak feje volt, hozzá tartoztak a fudivásárhelyi (Várad mellett), a nagyfalusi (Szilágymegye), a kalodvai (Aradmegye) s 1493 óta valószínűleg a szentjobbi klostromok is,

melyek fölött felsőséget gyakorolt. Szerzetescsi mindig nagyobb számmal valának; 1474-ben a törökök egyet megöltek s huszat rabságba hurczoltak közülük. Emléke csak kevésnek maradt reánk: 1321 Péter vicarius, 1387 János perjel, 1398 Kálmán vicarius, 1410 Balázs vicarius, 1420 Péter vicarius, 1457 Bálint, 1467 Péter általános perjel, 1473 Demeter (†török fogságban), 1478–85 között (egy másik) Demeter, Mátyás király kedvence, Pál, 1496 Balás és László, 1516 Tétényi Imre vicarius, 1563 Mátyás vicarius, 1564-ben Kálmán vicarius az utolsó. (BUNYITAY 460–468).

36. SZENTPÁL (Tolna) (1333/1416–1542) Tolna vm., Pécsi egyhm. Al. Beke László, György és István szentleveli lakosok²³. – VFr 46. – DAP II. 435–436. – GUZSIK 225.

Szentpál monostora, bár a középkorban Tolna megyéhez számították, a kutatás szerint a mai Somogy megye területén keresendő. A birtokok és a határos helynevek alapján két terület került vizsgálat alá. Zselicszentpál határában mind a hagyomány, mind a korábbi műemlékjegyzék kolostort feltételez. A terület ellen szól a megyei és egyházmegyei lehatárolás. A birtokszomszéd „Derechke” helynév alapján a másik feltételezett körzet a mai Törökkoppány Somogydöröcske körzete, mely, tudjuk, a középkorban Tolna megye volt. A megoldást ismét a hagyomány által megőrzött, Somogydöröcske határában lévő „Klosterruine”-ben látjuk. (GUZSIK T.: *Eltűnt pálos kolostorok Somogy megyében, Műemlékvédelem* 23/1979/ 352.)

37. SZERDAHELY (1335–1543) Somogy vm., Veszprémi egyhm. Al. Ders comes fia Miklós; Szt. László tiszteletére. – VFr 22. 67. – DAP II. 444–446. – GUZSIK 226.

1335. Ders ispán fia: Miklós mester Zeredahel és /Thormoc/ nevű falvai között az erdő szélén Szent László király tiszteletére a Szent Ágoston-rendi pálos remeték részére (fratribus heremitis Sancti Pauli primi heremite de Ordine Sancti Augustini) egyházat alapítván (fiai:) Ders és György beleegyezésével az egyházat örökölt birtokaiból adományokkal látja el. I. Lajos király a Szent Ágoston-rendi pálos remeték tartományi perjelének, Miklósnak kérésére Erzsébet anyakirályné beleegyezésével átírja és megerősíti Ders ispán fiának: Miklós mesternek 1335. évben kelt privilegialis oklevelét, amellyel Miklós mester az általa Szent László király tiszteletére alapított egyházat birtokadománnyal gazdagította. (BORSA Iván: *A kaposszerdahelyi pálos kolostor középkori oklevelei. Regeszták, Regnum* 6/1944–46/ 41–42.)²⁴

²³ GUZSIK Tamás: *Eltűntnek hitt pálos építészet Somogy megyében, Somogy megye múltjából.* Levéltári Évkönyv 17(1986) 14–15. A szerző Somogydöröcske határába helyezi az egykori monostort.

²⁴ SzIT, Bp., 1947. 40–58. (56 regeszta 1332. szept. 10-től 1521. aug. 23-ig)

1370. évben Christianus általános perjel szerdahelyi Ders Mihály mesternek átengedte a monostor bizonyos jövedelmeit, melyekért cserébe egy határjelekkel elkülönített erdőt kapot tőle. Vide in litteris conventus S. Egidii de Simigio. (MOLNÁR I.: A magyarországi pálosok „Zöld Kódex”-ének Somogy megyei regesztái, SomMúzk 2(1975) 218.)

1335-ben alapította Ders comes fia, Miklós, Szt. László tiszteletére. Helye Kaposszerdahely belterületének déli részén kereshető. Épületromokról már a századforduló műemlékjegyzéke sem tájékoztat, a hagyomány viszont őrzi annak a háznak a helyét, mely az egykori kolostor falaira épült. (GUZSIK T.: Eltűnt pálos kolostorok Somogy megyében, Műemlékvédelem 23/1979/ 351.)

Szerdahely, sajnos, szinte problémamentes. Ui. a téglatörmelékes szántóföldet és egy bizonytalan eredetű pincét leszámítva nincs értékelhető részlete. Kaposszerdahely község belterületének déli részén egy újabban épült lakóház s a hozzá tartozó korábbi istálló helyén állt a kolostor. A házhoz tartozó konyhakert és szántóföld összefüggő kultúrrejteget tartalmaz. Az épület-együttéstől délre a szántóföld szélén pince van; elképzelhető, hogy az egykori kolostorhoz tartozott. (GUZSIK T.: Eltűntnek hitt pálos építészet Somogy megyében, Somogy megye múltjából, Levéltári Évkönyv 17/1986/ 17.)

38. GÖNC/Göncruszka (1338–1548e) Abaúj vm., Egri egyhm. Al. Domonkos és testvérei, ruszkai nemesek. Serédi Gáspár pusztította el. Látható nyoma nem maradt²⁵. – VFr 59. – DAP I. 171–176. – GUZSIK 213.

1338-ban Domonkos és testvérei ruszkai nemesek a Szt. Katalin templomot a hozzá tartozó szőlővel és malommal a pálosoknak adták, akik a községtől keletre, mintegy 5 km-re monostort építettek. A 14–15. században Vilmányban, Hejccén, Abaújszántón és Ruszkán szereztek malmokat vagy malomrészeket, s 1412-ben az ismeretlen helyen lévő, elhagyott Szentháromság monostor javait a gönci monostorral közösen kapták meg. 1540k néptelenedett el a monostor, amikor Serédi Gáspár és hívei kifosztották és feldúlták. (KovácsB 121.)

39. ENYERE (1339–?) Zala vm., Veszprémi egyhm. Al. Enyerei Tamás és János; a Boldogságos Szűz tiszteletére. – VFr 23. 53. – DAP I. 135–139. – GUZSIK 211.

Óhíd területén az enyerei szőlőhegy területén 1339. évben a Boldogságos Szűz tiszteletére pálos kolostor épül. Alapítói az Eneh-i nemesek. 1563-ban már elnéptelenedett, birtokait meg az örményesi pálosok kapják meg. Utolsó falaiból Óhídon korcsma épül. (MOLNÁR I.: A magyarországi pálosok „Zöld Kódex”-ének Veszprém megyei regesztái, VmMúzk, 11/1972/ 302.)

²⁵ BELÉNYESSY Károly: Pálos kolostorok a Zempléni-hegységben, *Új Magyarország*, 1997. ápr. 15. 9.

1405-től kegyura a Kanizsai család volt. Először 1543-ban, Siklós elfoglalása után dúlták fel a törökök, de a jelek szerint a kolostor részlegesen tovább működött. 1966-ban a helybeli tulajdonosok földjén került elő néhány épített részlet (pincemaradvány, falcsont), ezeket azóta megsemmisítették. Még a korábban hagyományban őrzött falmaradványból sem látható semmi. (GUZSIK T. – FEHÉRVÁRY R.: *Eltűntnek hitt pálos kolostorhelyek Zala megyében*, Zalai Gyűjtemény 16/1981/42.)

40. HÁROMHEGY/Martonyi (1341e–1550k) Borsod vm., Egri egyhm. Al. martonyi nemesek; a Boldogságos Szűz tiszteletére. Templomát 1411-ben szentelték. Falai még állnak. – VFr 34. – DAP I. 182–184. – GUZSIK 214.

A kolostor alapítóját és az alapítás évét nem ismerjük. 1341-ben Szalonnai Mátyás Martonyi falu végén egy egész nemesi telket ajándékozott a szerzeteseknek. A községtől É-Ny-ra, mintegy 3,5 km-re, ahol a templom romjai ma is állnak, épült meg a monostor, amelyet Martonyi Miklós is egy nemesi telekkel, 1432-ben Lorándi István két martonyi jobbágytelekkel adományozott meg. A 15. században még több kisebb birtokadományt kaptak. 1550k néptelenedett el, 1569-ben Imre, újhelyi pálos a monostor birtokait is eladta. (KovácsB 122.)

41. FELNÉMET/ALMÁRVÖLGY (1346–1552) Heves vm., Egri egyhm. Al. Monoszló nembeli Dörögdi Miklós egri püspök; Szent Mária Magdolna tiszteletére. Eger ostromakor elnéptelenedett, majd teljesen elpusztult²⁶. – VFr 25. – DAP I. 154–158. – GUZSIK 212.

A Szt. Mária Magdolnáról nev. monostort 1347-ben Monoszlai Miklós egri püspök földekkkel, szőlőkkel és malmokkal adományozta meg. A rendi hagyomány őt tartja a monostor alapítójának. A szerzetesek a többi pálos monostorhoz hasonlóan szőlőműveléssel és molnárkodással foglalkoztak. A 14–15. századi birtokadományokról és birtokszerzésekről szóló oklevelek általában szőlőkről és malmokról tesznek említést. Ezen utóbbiak a tárkányi, egri és felnémeti patakok mellett álltak. 1401-ben Farnoszi Vid a Heves megyei Bátond birtok egy részét adományozta a szerzeteseknek, akik viszont kötelezték magukat arra, hogy az adományozót és családtagjait majd a monostorban temetik el. Eger 1552. évi ostroma alatt elnéptelenedett a monostor. A templom és a monostor a XVI. század végére teljesen elpusztult.

²⁶ FODOR László: Rövid összefoglalás az almárvölgyi pálos kolostor feltárásáról. *A Miskolci Hermann Ottó Múzeum Közleményei* 24(1986) 36–40. – IDEM: Az almárvölgyi páloskolostor régészeti feltárása. Bárdos István – Beke Margit (szerk.): *Egyházak a változó világban*, Esztergom, 1991. 171–181. – IDEM: A Felnémet-Almárvölgyi Mária-Magdolna kolostor feltárásának eredményei. *Pálos rendtörténeti tanulmányok* Csorna, 1994. 165–170.

1582-ben már csak ezek romjait, a szőlőket, a tárkányi és az egri malmot adták berbe a pálosok évi 400 forintért Basó Farkasnak. (KovácsB 120–121.)

42. SZENTPÉTER (1342u–1548k) Somogy vm., Veszprémi egyhm. Al. a Kanizsai család Nagy Lajos uralkodása idején. 1562-ben birtokait az örvényesi monostor kapta meg²⁷. – VFr 42.; DAP II. 437–443.; GUZSIK 225.

1381e alapította a Kanizsai család valamely tagja. A mai Pogányszentpéter határában, a községtől K-re, a Klastromi dűlőben téglatörmeléken kultúrréteg és a hagyomány őrzi a helyét. Ugyanakkor kutatás folyik a r.k. templom környékén is. (GUZSIK T.: Eltűnt pálos kolostorok Somogy megyében, Műemlékvédelem 23/1979/ 351.)

Mint a Kanizsai család alapítása az első főnemesi alapítás a megyében. Elrendezésében a tipikus pálos alapelrendezést ismerhetjük fel: egyetlen hajóhoz csatlakozó keskenyebb (egy- vagy kétszakaszos) boltozott szentély. A templomtól északra elhelyezkedő monostor szabályos, quadratikus udvar köré szervezett folyosó † egytraktusos helyiségsor, a keleti traktusban a szentély mellett esetenként torony (Szentpéternél feltételezhető), a keleti traktus közepén kiemelkedő káptalanterem. A nyugati szárny a templom nyugati homlokzata előtt folytatódik, mintegy annak előcsarnokaként. (GUZSIK T.: Eltűntnek hitt pálos építészet Somogy megyében, Somogy megye múltjából, Levéltári Évkönyv 17/1986/ 20.)

43. NOSZTRE/Márianosztra (1352k–1570e) Hont vm., Esztergomi egyhm. Al. Nagy Lajos. 1382-ben László opolei herceg hívására e monostorból indult tizenhat magyar pálos Czeszochowa megalapítására. Nosztre két századon át a magyar föld egyik sugárzó lelkeségi központja volt²⁸. – VFr 27. 44–45. 80. 82. – DAP II. 91–137. – GUZSIK 219.

44. ESZÉNY (1358e–1550k) Szabolcs vm., Egri egyhm. Al. Baxa nembeli Simon fia, Tamás; előbb Szt. Fülöp és Jakab, majd a Boldogságos Szűz tiszteletére. – VFr 57. – DAP I. 140–143. – GUZSIK 211.

1358-ban Miklós egri püspök tanúsította, hogy a Baksa nembeli Simon fia Tamás alapította a monostort, melyet a Boldogasszony tiszteletére szenteltek. Egy 1370-ben kiadott oklevélből arról értesülünk, hogy a kegyurak korábban annyi földet adtak a monostornak, amelyen 3–4 szerzetes tud megélni szolgálkával és állataikkal. Ekkor még nem határolták pontosan körül a birtokokat, sőt a határjárásnál a kegyurak emberei a szerzetesekkel szemben tettelegességre is vetemedtek. – A 15. század folyamán a monostor többektől

²⁷ A szentpéteri pálos kolostor leltára 1534-ben, *Egyházművészeti Lap*, 1885. 5–12. – MOLNÁR I.: A magyarországi pálosok „Zöld Kódex”-ének Somogy megyei regesztái, *SomMúzk* 2(1975) 230–232.

²⁸ MIKLÓS Zsuzsa: Márianosztra-Toronyalja pálos kolostor. *Pálos rendtörténeti tanulmányok*, Csorna, 1994. 171–176.

kapott szőlőt, jobbágytelkeket, szántókat és erdőt adományként. 1463-ban Losonczy Alberttől a Tiszán lévő rév jövedelmének felét kapták meg. 1550k elnéptelenedett, birtokaik világi kézre kerültek. (KovácsB 120.)

45. CSATKA (1361e–1552) Veszprém vm. és egyhm. Al. Kont Miklós nádor; a Boldogságos Szűz Mária tiszteletére. A rend egyik legjelentősebb monostora, 1487-ben könyvtárát is említik. XIV. századi gótikus temploma ma is áll. – VFr 29. 42. 48. 60. 63. 67. – DAP I. 49–55. – GUZSIK 209.

1361-ben Kont Miklós nádor az Irgalmasság Anyja tiszteletére építi fel a pálos monostort és templomot. A háromhajós, helyesebben két sor oldalkápolnás templom építési idejével, méreteivel és stílusával majdnem teljesen megegyezett a nagyjenői pálos templommal. A templom a Bakony legszebb középkori építménye, kár, hogy az északi oldalán állott monostori épületeket az utolsó köig lerombolták. A szerzetes élet a török hódoltság kezdetén szűnt meg. (MOLNÁR I.: A magyarországi pálosok „Zöld Kódex”-ének Veszprém megyei regesztái, VmMúzK 11/1972/ 309).

46. REMETE (1363e–1554u) Máramaros vm., Egri egyhm. Al. Nagy Lajos a Boldogságos Szűz tiszteletére. 1543-ban itt tartották a rendi nagykáptalant. – VFr 48. 57. – DAP II. 312–313. – GUZSIK 221.

A Tisza bal partján, a jobb parton fekvő Técső felett mintegy 8 km-re lévő faluban Nagy Lajos alapította a monostort. Técsőn malmot adományozott a szerzeteseknek, 1406-ban a huszti Kelemen deák is egy fél malmot adott nekik, s 1481-ben Baracz Mihály máramarosi ispán hagyott rájuk egy gercenyi malomrészt. 1493-ban Beatrix királynő a máramarosi sóbányák jövedelméből évi 50 forintot juttatott nekik. 1492-ben Tamás verőcei plébános hagyott rájuk egy szőlőt. 1524-ben Keszi Balázs hagyta rájuk a Bereg megyében fekvő nagymuzsaji birtokát. 1543-ban még itt tartották a rendi káptalan gyűlését, de egy 1554-ben felvett leltár szerint a monostor pusztulásnak indult. Megjegyzi az összeíró, hogy «nem a monostorok, hanem a remeteségek módjára» épült ez a monostor, s több kőház található itt, mint ahogyan az a remetetelepeknél volt szokásban. További sorsát nem ismerjük. (KovácsB 123).

47. ELEK/szigete (1263e–1378) Zala vm., Veszprémi egyhm. Remeteség Szt. Mária Magdolna tiszteletére. 1378-tól Örményes²⁹. – VFr 10. – DAP I. 99–134.

48. PATHLAN (? –1382) Kolozs vm., Erdélyi egyhm. Al. ismeretlen. Bánffyhunyardtól északnyugatra mintegy 12 km-re Hódosfalva közelében

²⁹ GUZSIK T.–FEHÉRVÁRY R.: Eltűntnek hitt pálos kolostorhelyek Zala megyében. *Zalai Gyűjtemény* 16 (1981) 37–42. A szerző szerint Elek monostora a Zala folyó azóta megszűnt szigetén volt. Hivatkozik Vándor László régészre, aki hasonló eredményre jutott.

Remete puszta helyén feküdt. A mindszei kegyúri Czibak család úzte el a pálosokat. – VFr 35. – DAP II. 159. – GUZSIK 220.

49. ZALÁNKEMÉN (1303e–1393) Szerém vm., Kalocsai egyhm. Al. ismeretlen; Szent Péter tiszteletére. Elpusztult a XIV. század végén. – VFr 38. – DAP III. 299. – GUZSIK 233.

50. HANGONY (1368–15. sz. vége) Gömör vm., Esztergomi egyhm. Al. Domonkos és fiai, hangonyi nemesek; Szt. Anna tiszteletére. Ma erdővel benőtt kötörmelék Hangony-Barátságban. – VFr 30. 32. 36. 38. – DAP I. 180–181. – GUZSIK 214.

51. ELEFÁNT (1369e–1579) Nyitra vm., Esztergomi egyhm. Al. valószínűleg a felvidéki Elefánti család; Keresztelő Szent János tiszteletére³⁰. – VFr 59. – DAP I. 99–133. – GUZSIK 210.

52. SZÉKELYHÁZA/MAROSSZENTKIRÁLY (1350/70–1566) Maros vm., Erdélyi egyhm. Al. Tóth János és Bulgár László marosszéki székelyek, a marosszéki Szentkirály falu melletti dombon; a Boldogságos Szűz tiszteletére. Székelyföldön Marosszékből a Marosvásárhelytől keletre fekvő Marosszentkirály határában állt. 1520-ban még felújították a romladozó monostort. János Zsigmond idején elnéptelenedett. – VFr 21. 85. – DAP II. 447–451.

53. GOMBASZEG (1371–1566) Gömör vm., Esztergomi egyhm. Alapították a Bebek és Csetneki család tagjai; a Boldogasszony tiszteletére. Kifosztotta és elpusztította a kései utód, Bebek György³¹. – VFr 59. – DAP I. 160–166. – GUZSIK 212.

54. GÖNC (1371e–1540k) Abaúj vm., Egeri egyhm. Al. Nagy Lajos. 1429-ben Miklós egeri püspök szentelte a templomot a Boldogságos Szűz tiszteletére. A pálosok 1450k átvették a Szt. Katalin ispotályt. Kirabolta és elpusztította Serédi Gáspár. Ma erdő romterület³². – DAP I. 160–166. – GUZSIK 213.

1371-ben Nagy Lajos oklevele említi, hogy a pálos monostor szerzetesei Göncön malmot építhetnek. 1429-ben a templom szentélyét és főoltárát szentelték fel a Boldogságos Szűz tiszteletére. 1464-ben ismét felszentelték a templomot, melyben akkor hét oltár állt. 1412-ben egy ismeretlen helyen lévő Szentháromság monostor javainak egy részét kapta meg. 1450-ben a Telkibánya mellett 1438-ban alapított Szent Katalin ispotályt és templomot vették át azzal a feltétellel, hogy minden héten két misét mondanak. A monostor 1540u elnéptelenedett, mert Serédi Gáspár és emberei a környező

³⁰ MITTUCH József: *Adatok Elefánti történetéhez*, Lenyomat a Nyitrai megyei Szemléből. Nyitra, 1904. (A felvidéki Elefánt-család története a 12. századtól, majd a pálos monostor viszonyosságai.)

³¹ TELGÁRTI Lipót: A pálosok gombaszegi zárdája, *MSion* 7(1869) 745–750.

³² BELÉNYESSY K.: Pálos kolostorok a Zempléni-hegységben, *Új Magyarország*, 1997. ápr. 15. 9. lap (A göncruszakai és a regéci monostorok helyének meghatározása)

szerzetesházakkal együtt feldúlták. 1558-ban a gönci és göncruszkai monostorok javait Gönc mezővárosa vette bérbe a pálosoktól. – A monostor romjai Gönc és Telkibánya között ma is láthatóak. (KovácsB 121.)

55. STREZSA, a Dráván túl, Szlavónia (1373–1537) Körös vm., Zágrábi egyhm. Al. Nagy Lajos jóváhagyásával nezedei Besenei János várnagy; Mindenszentek tiszteletére. – VFr 32. – DAP III. 318–320. – GUZSIK 238.

56. CSÁKTORNYA (1376–1695–1786) Zala vm., Muraköz; Veszprémi egyhm. Al. Lackfi István erdélyi vajda és testvére, Demeter; a Boldogságos Szűz Mária és Mindenszentek, majd később Szent Ilona tiszteletére. A hagyomány szerint a közelben (Stridon) született Szent Jeromos. 1664. dec. 21-én itt temették el Zrínyi Miklóst. – VFr 33.; DAP I. 22–32.; GUZSIK 208.

57. MÁRIAVÖLGY/THAL (1377–1786) Pozsony vm., Esztergomi egyhm. Nagy Lajos 1377-ben a pálos remetéknek ajándékozta a borostyánkői vár közelében fekvő Thal nevű földet. A 16. századig Nosztre alá tartozott. Távol feküdt a török hódítástól, közel Nagyszombathoz és Pozsonyhoz. Befogadta a menekülő testvéreket és rejtette okleveleiket. 1786-ig a legfontosabb pálos monostor volt (igaz, időközben Bethlen katonái kirabolták, Thököly meg felgyújtotta a templomot!)³³. – VFr 62.; DAP I. 278–364.; GUZSIK 217.

58. ÖRMÉNYES (1378–1578) Zala vm., Veszprémi egyhm. Al. a Kanizsai család a Boldogasszony tiszteletére. – VFr 10. 69. – DAP II. 138–148. – GUZSIK 219.

Az örményesi monostor története 1378-tól ismert: ekkor cserélte el Eleket az örményesi perjel egy másik birtokért. Ezután a 16. század közepéig folyamatosan követhető a története. 1388–1503 között jelentős birtokadományokkal gyarapodott: a rend egyik legjobban ellátott monostora lett, miközben vikáriátusi rangra emelkedett még 1490 előtt. Kegyura mindvégig a Kanizsai család volt. A török harcok idején még viszonylag hosszú ideig működött itt a rend: 1576-ban itt tartották a rendi káptalant, itt választották meg Ternavai Istvánt generális perjelnek. A monostor helyszínelése, lokalizálása viszonylag egyszerű volt. Az egykori település emlékét Kehida határában a mai Örvényes hegy-község őrzi. A helyszíni szemle alkalmával (1977) sikerült megállapítani, hogy az egykori monostor hagyománya elevenen él a helybeli lakosság körében. Az idősebbek még emlékeznek a néhol még embermagasságú romokra, melyen gyermekkorukban játszottak, sőt élnek még azok, akik

³³OROSZ Ferenc: *Puteus aquarum viventium*. Élő vizek Kuttya; azaz a thali csodálatos Boldogságos Szűz Máriának ötszáz és több esztendőknél előtte kegyelmekkel kifolyó kútforrása. Nagyszombat, 1743. – A máriavölgyi csodaforrás. *FBarát* 4 (1941) 4. szám, 57. – KISBÁN Emil: Máriavölgy, a híres pálos kegyhely, *FBarát*, 6 (1943) 161–163. – KNAPP Éva: A máriavölgyi pálos kolostor könyvtára a XVIII. században, *MKSz*, 108 (1992) 313–331.

maguk is részt vettek a kolostortemplom szétbontásában. A hegyközség házainak jelentős hányada a kolostor anyagából épülhetett. Az egyik sertésólban pl. jelenleg is látható több faragott kő, többek között egy bélletes, rézsüs ablak keretkövének alsó sarokeleme. A kultúrréteg határa kinyúlik a mezőt északról határoló dűlőútig. A kolostorhelytől nyugatra az É-D irányú patakmeder kiszélesedik. A hagyomány szerint ez a halastó. (GUZSIK T. – FEHÉRVÁRY R.: *Eltűntnek hitt pálos kolostorhelyek Zala megyében, Zalai Gyűjtemény* 16/1981/ 38–42.).

59. VILLYE (1380–1543k) Ung vm., Egri egyhm. Al. Péter mester és Mihály váradi kanonok; a Boldogasszony tiszteletére. 1493-ban a rutének elpusztították; 1543e ruszkai Dobó István és Domonkos a pálosok birtokait önkényesen elfoglalták. – VFr 39. 70. – DAP III. 221–222. – GUZSIK 232.

Ung megyében, Valkája község határában a Villye és Zalacsina patakok mellett 1380-ban Péter mester és Mihály váradi kanonok (talán a Császlóci család tagjai) földet ajándékoztak a pálosoknak monostor alapítására. A Boldogasszony tiszteletére szentelt házat valkájai vagy gyakrabban villyei monostornak említik az oklevelek. 1393-ban is a Császlóci család tagjai voltak a kegyurak. 1436-ban Valkája faluban egy másik földdarabot is kaptak, 1473-ban Akal faluban egy szőlőt, 1477-ben Beregszászon házat és szőlőt, 1479-ben egy másik beregszászi házat, 1480-ban, 1486-ban és 1492-ben újabb szőlőket kaptak. 1493-ban a rutének kifosztották a monostort, bántalmazták a pálosokat, egyet meg is öltek közülük. A monostort a 16. században helyreállították ugyan, de 1543e Dobó István és Domonkos önkényesen elfoglalták azt, s 1569-ig birtokukban tartották. Ekkor a birtokokat a generális perjel világiaknak adta bérbe. (KovácsB 125.)

60. ZENGG/Senj (1381–1552u) Két alapítás a horvát tengerparton; az Üd-
vözítő, ill. Szent Ilona tiszteletére. – VFr 40. – DAP III. 326. – GUZSIK 240.

61. KISBÁTÉ →TOLD (1383e) Somogy vm., Veszprémi egyhm. Mezőlaki Zámbo Miklós szántóföldet adott a Kisbátén élő, Szt. Lászlóról és Szt. Zsigmondról nev. remetéknek. A pálosok innen költözhettek át TOLDra (1384–1542) Somogy vm., Veszprémi egyhm. Al. Zámbo Miklós; a Boldogasszony tiszteletére. A törökök felégették³⁴. – VFr 38. 49. 53. – DAP I. 209. III. 31–34. – GUZSIK 215. 228.

Kisbáté a teljesen eltűnt és okleveles adatokkal sem rendelkező monostorok közé tartozik. Egyetlen adatát Gyöngyösi rendtörténete őrzi, mely szerint „in possessione Kys Bathe alio nomine Gierczen vocato” remete barátok laktak, s Sz. László és Sz. Zsigmond tiszteletére szentelték monostorukat. 1383-ban

³⁴ MOLNÁR I.: A magyarországi Pálosok „Zöld Kódex”-ének Somogy megyei regesztái, *SomMúzk* 2(1975) 219–222.

Zámbó Miklós szántófölddel és réttel gazdagította. Mivel Told alapítója ugyancsak Zámbó Miklós, okkal feltételezik, hogy a rend jobb ellátására kedvezőbb helyre telepítette a barátokat. – Itt is lokalizálási nehézségek vannak. Bár létezik ma is Báté nevű helység Somogy megyében, ennek földrajzi neveiben, ill. hagyományaiban semmi sem mutatja az egykori monostor létét. Báté és Told távolsága is olyan, hogy az említett jogviszony nehezen képzelhető el. A pálos telepítési gyakorlatban nem ritka az ún. «kisonostor»: két, egymáshoz földrajzilag közel fekvő monostor között valamilyen alárendeltségi vagy filiációs viszony alakult ki. TOLD nevét ma is lakott település (Toldi puszta) őrzi Andocs és Karád között. Az egykori kolostorra vonatkozó helyi hagyományok ellentmondóak, ill. alig értékelhetők. A terület ui. még e században is a veszprémi püspökség majorja volt. A település magja az egykori gazdatiszti ház. Az udvarban a vízvezeték fektetésekor több, K-Ny-i irányú, tekintélyes vastagságú (1,5–2,5 m) alapfalba ütköztek. Az itt lévő pincét a hagyomány középkorinak tartja. A déli oldalról csatlakozó gazdasági udvarban gótikus falpillér faragott rétegekőve is látható. Az együttes kis teraszon áll, keleti lejtőjén temetővel, a lejtő alján patak, a pálos monostorok telepítésének tipikus megoldása. A karádi r.k. plébánia *Historia Domusa* megemlékezik Told-ról, melynek «degrégibb lakói Szent Pál remete fiai voltak, kiknek fényes monostoruk rejtett e nagy kiterjedésű berek és erdő között». A rendtörténeti források szerint a toldi monostort Zámbó Miklós alapította 1384-ben, Szűz Mária tiszteletére. A szakirodalom feltételezi, hogy Told első lakói Kisbátéről települtek át, így a toldi monostor a kisbátéi ház utódja lenne. (GUZSIK T.: *Eltűnt pálos kolostorok Somogy megyében, Műemlékvédelem* 23/1979/ 352–353)

62. SZENTMIHÁLYKŐ/GYULAFEHÉRVÁR (1384/87–1551u) Fehér vm., Erdélyi egyhm. Al. Goblinus erdélyi püspök (1376–1386) valószínűleg az elhagyatott Szent Erzsébet-monostor helyén; a Boldogságos Szűz tiszteletére, később Szent Annáról és Szent Erzsébetről nevezték. Martinuzzi Frater György meggyilkolása után (1551, Alvinc) gyorsan elnéptelenedett³⁵. – VFr 36. – DAP I. 177–179. II. 433–434. – GUZSIK 214.

1299. Kisfalud határjárásában: Meta a parte Zentmyhalkew transit... venitur contra heremitarum sancti Pauli, qui est similiter capituli... juxta viam per quam itur ad castrum sancti Michaelis (Teleki I. 24.)

1369/16 sz. Lajos király határjárásának XVI. sz. eleji átírása „Fyleds”-től venitur contra heremitarum sancti Pauli (DI 30391).

³⁵CSERNI Béla: A szentmihálykői zárdának felfedezéséről, *ArchÉrt* 19 (1899) 398–400.; GYÉRESSY Ágoston: Régi pálos kolostorok Erdélyben, *FBarát*, 3 (1940) 30–32.

1402. „Ecclesia domus monasterii Beatae Mariae Virginis sub Castro sancti Michaelis ordinis fratrum heremitarum sancti Pauli primi heremite” (Mon. Vat. I. 4. 428).

1445–1450k. „Honorabilis et religiosus vir Joannes vicarius claustru beate Marie virginis sub Zentmyhalkew” (DI 36391).

1520. „Frater Stephanus vicarius generalis ac Demetrius sacerdos, et Franciscus conuersus ordinis heremitarum betai Pauli primi heremite in claustro sew cenobio beatissime virginis Marie supra Thotfalw fundato degentes” (DI 36402. 184. 1–186. Jakó 3779)³⁶. (ENTZ Géza: Szentmihálykő, pálos monostor. Erdély építészete a 11-13. században. Kolozsvár 1994. 158.)

63. UNGVÁR (1384–1552u) Ung vm., Egri egyhm. Al. homonnai Drugeth János özvegye és László fia; Krisztus Teste tiszteletére. Drugeth Ferenc és Gáspár kifosztotta, elpusztította.; VFr 36. 80.; DAP III. 159–163.; GUZSIK 229.

1618–1619. Tanúvallomás a pálosok egykori ungvári monostoráról és malmáról: „Hamza Thamás hiti után azt valya, vagyon nyolczvan esztendő ember, hogy az barátok malma szintén azon a helyen volt, az hol mostan Csiszár György háza. Az ispitál ház végében kő rakás, ott volt egy házok az barátoknak. Svendi Lázár esztendeigh lakott itt Unghvárott. Akkor Ungh-váratt az egész vármegyékkel megh kerítette volt palánkal és bástiákal anno 1566. Az barátok háza ott volt, az hol most az vadkertben az jéghe verem va-gyon. Akkor az egész város mind az baráthok hitin volt. – 21 Jan. anno 1619 Ungvárt” (Idézet az Ungvári Jezsuita kollégium okleveléből: DAP III. 163.).

1384-ben gerényi Drugeth János özvegye és fia, László alapították Krisztus Teste tiszteletére. A monostor helyén korábban csak egy kis kápolna állt. László 30 ekealja földdel, ungvári és domonyai szőlőkkel és egy malommal adományozta meg a pálosokat. Úgy tűnik, 1418-ig nem tudták birtokba venni a monostort, mert ortodox rutének tartották elfoglalva. Ettől kezdve több szőlőt, malmot és földet kaptak a városban, Homonnán, Gerényben és Beregszászon. Többen pénzadománnyal is segítették őket. 1515 és 1521 között Drugeth János özvegye a monostor templomának szentélyét alapfalaitól felújította. 1552-ben Drugeth Ferenc és Gáspár kifosztották, bántalmazták a pálosokat, raboltak, a birtokokon hatalmaskodtak. 1562-ben 600 forint kártérítésre kötelezték őket, s vissza kellett adniuk az 4870 forint értékű elrabolt kegytárgyakat is. Kötelesek voltak építőanyagról és munkaerőről is gondoskodni, de a helyreállítás még 1587-re sem történt meg, ezért a pálosok szétszéledtek. A monostor helyét nem

³⁶A rövidítések feloldása: *Teleki*, A római Szt. birodalmi gróf széki Teleki-család okleveleinek kritikai jegyzéke. I–II/1. Bp. 1923. 1943. – *DI*, Diplomatarium, az Országos Levéltár középkori okleveleinek gyűjteménye. – *Mon.Vat.*, Monumenta Vaticana Historiam Regni Hungariae illustrantia. Bp. 1887–1889. – *Jako*, JAKÓ Zsigmond: A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei I–II. Bp. 1990.

ismerjük, talán a város délkeleti határában, Gerény területén volt. (KovácsB 125.)

64. LÁD/Sajólad (1387–1536) Borsod vm., Egri egyhm. Al. Czudar Péter bán és Czudar György; Sarlós Boldogasszony tiszteletére. A Sajó és a Bársonyos patak között. 1506-ban itt tett szerzetesi fogadalmat Martinuzzi Frater György. 1526-1528 között e monostor perjele volt. 1536-ban Serédi Gáspár kirabolta. Az épületegyüttes ma plébánia³⁷. – VFr 36. 55. 65. – DAP I. 217–277. – GUZSIK 217.

1387-ben Czudar Péter bán és Czudar György alapították Sarlós Boldogasszony tiszteletére. Adományként adtak egy darab földet Keresztúron, ezen kívül Mályiban és Emődön szőlőket is kaptak. 1394-ben a bán budai házát adta nekik. 1423-ban János egri segédpüspök újrászentelte a templomot, a temetőt és a kerengőt. A templomban két, a Szentlélek kápolnában három, a kerengőben egy oltárt is felszentelt. A jogbiztosító oklevelekből kitűnik, hogy a 15. században az egyik leggazdagabb megadományozott monostor volt. 1506-ban itt tett fogadalmat Martinuzzi (Frater) György, aki később ugyanitt perjel, majd később rendi vikárius lett. 1536-ban Serédi Gáspár emberei innen 40 szekérmnyi értékes tárgyat hurcoltak el. A lassan elnéptelenedő monostor birtokait 1570 és 1643 között különböző családok vették bérletbe. (KovácsB 123.)

65. UZSA (1333k–1442) Zala (ma Veszprém) vm., Veszprémi egyhm. Alapították helybeli nemesek; a Szentlélek tiszteletére. A monostor és templom a mai Lesenceistvánd határában a településtől észak-nyugatra, mintegy 4 km-re, Uzsa-majortól nyugatra, a Nagyláz-hegy meredéke alatt bővizű forrás felett feküdt. Ismeretlen okból gyorsan elnéptelenedett. A monostor omladéakai még láthatók. – VFr 39. – DAP II. 389. III. 164. – GUZSIK 230.

66. GATAL (1340k–1393) Temes vm., Csanádi egyhm. A Temes folyón túl feküdt. A török dúlta fel. – VFr 38. – DAP I. 159. – GUZSIK 212.

14. század

3 lengyel és 3 német pálos monostor létesült. CZESTOCHOWA (1382) mindmáig a pálos rend magyar emlékeket is őrző központja.

15. század

67. LEPOGLAVA, a Dráván túl, (1400k–1786) Varasd vm., Zágrábi egyhm. Al. Cillei Hermann szlavón bán; a Boldogságos Szűz tiszteletére. A

³⁷ SZABÓ László: *A sajóladai pálos kolostor története (1386–1786)*, Bölcsészdoktori értekezés, Debrecen, 1940. – JOÓ Tibor: *A sajóladai pálos kolostor, A Hermann Ottó Múzeum Évkönyve*, Miskolc, 17–18(1979) 131–165. – IDEM: *A sajóladai pálos kolostor*, Miskolc, 1979. – WOLF Mária: *Elpusztult középkori település Sajólad határában, A Hermann Ottó Múzeum Évkönyve*, Miskolc, 25–26 (1986–1987), 189–201. – SZ(ERDAHELYI) Cs(ongor): *A pálosok emlékezete Sajóladon, Új Ember* 1987. okt. 18. – BALPATAKI Béla: *Fejezetek Sajólad történetéből*, Sajólad, 1988.

török által felégetett monostort Korvin János építtette újjá; ide is temették. 1700-tól a horvát tartomány központi háza. – VFr 46. – DAP III. 316. – GUZSIK 238.

68. KAMENSKA, a Száván túl (1404–1786) Zágrábi vm. és egyhm. Al. ismeretlen; Havas Boldogasszony tiszteletére. Karlováctól (Károlyváros) 5 km-re. (1972-ben lengyel pálosok felújították.) DAP III. 325.; GUZSIK 237.

69. ÚJHÁZ/Kurityán (1408–1549u) Borsod vm., Egri egyhm. Al. Perényi Imre nádor; Keresztelő Szt. János tiszteletére. Életükről igen keveset tudunk. 1477-ben frater Benedek volt a perjel. A monostort a füleki török pasa égette fel. Kurityántól északra gótikus romok láthatók³⁸. DAP III. 69.; GUZSIK 229.

Kurityáni zárdaromok. Gyönyörű kép! Egymásra halmozott erdős hegyek s az előtérben smaragdzöld pázsit a legtarkább virágokkal hímelve, egy kristálytisza forrástól áthatva s ebből kiemelkedve áll a (rajzunkon látható) zárdarom. A szerzetesek lakásának csak csekély omladványai látszanak, de az egyház falai még fönnállók, s ablakainak maradványai mutatják annak építészeti modorát, a mit a szép hajlású goth ívek annál inkább bizonyítanak. Kik lakták ezen klastromot, bizonytalan. Visszamenve a Szuhavölgybe, szemben fekszik Kurityán. Kis magyar falu a Szuha jobbparti hegyeinek aljában, mely kivált a zárdarom völgyétől meglepi a szemlélőt: mind két oldalon hegyek az előbb említett patakkal, előttük a széles Szuha-völgy, s az erdős hegy alján Kurityán. (LUPPA Péter: Felső-borsodi képek, Vasárnapi Újság, 1861. 20. sz. 233–234.)

1408-ban Perényi Imre nádor Keresztelő Szt. János tiszteletére alapította a monostort, s birtokaiból Nyáradon földet, Sajószentpéteren szőlőt adott, Kurityán falu harmadrészével együtt. 1418-ban még nem készültek el az építkezéssel, mert ekkor az alapító búcsúengedélyt kért a pápától, hogy az adományokat a monostor építésére fordíthassák. 1488-ban Szuha Lázár Szentgyörgyszuha birtokán egy lakatlan jobbágytelket adott a monostornak. 1549-ben Kurityán falu mint a pálosok birtoka adózott ugyan, de a monostor életét ebből az időből már nem ismerjük. Romjai ma is láthatók a községtől északra. (KovácsB 122.)

70. DOBRAKUCA/Dobrakutya (1412–1537) Szlavónia, Körös vm., Zágrábi egyhm. Al. Benedek mester; Szent Anna tiszteletére. 1459-ben és 1537-ben a török feldúlta. – VFr 40. – DAP III. 321–323. – GUZSIK 237.

71. NAGYFALU (1413–1563u) Kraszna vm., Erdélyi egyhm. Al. losonczy Bánffy György és László Szilágynagyfalu határában; Sz. Mária tiszteletére. Helyét ma téglá- és habarcestörmelék jelzi. VFr 45.; DAP II. 1–2.; GUZSIK 218.

³⁸LUPPA Péter leírását rajzos kép is illusztrálja! – CZEGLÉDY Ilona: A kurityáni pálos kolostor, *A Hermann Ottó Múzeum Évkönyve* 25–26 (1986–1987) 211–228.

72. PÓKAFALVA (1416–1448) Fehér vm., Erdélyi egyhm. Al. László szebeni prépost; a Boldogságos Szűz tiszteletére, Gyulafehérvártól kb. 30 km-re. (A helység első okleveles említései: 1309, 1313 és 1332.; Entz G. csak mai református templomát jegyzi /142/). VFr 41.; DAP II. 304.; GUZSIK 220.

73. TORONYALJA (1418e–1544e) Hont vm., Esztergomi egyhm. Al. ismeretlen (talán halála előtt Nagy Lajos); a Börzsöny hegységben, Szokolya község határában, a Kishanta patak jobb partján, Szt. Mihály tiszteletére. – Alapfalaiból még látszik valami. – VFr 56.; DAP III. 36–37.; GUZSIK 228.

74. RANNA (1414/24 – ?) A Duna mellett, Alsó-Ausztria. Al. Neidegh János. Az alapítást 1415-ben György passauai püspök megerősítette. – VFr 42. – DAP III. 324. – GUZSIK 236.

75. PORVA (1427/40–1546e) Veszprém vm. és egyhm. Al. ifj. Garai Miklós nádor, a templomot építtette fia, Garai László, befejezte Szapolyai István; a Szentlélek tiszteletére. A török előretörésekor lerombolták. – A XVIII. század végén épült új templom ma is áll, fennmaradt régi gótikus hatszögű szentélye; itt őrzik Szapolyai Orsolya 1500-ból való sírkövét. – DAP II. 305–308. – GUZSIK 221.

1440. évben Nena-i Jeromos, akkori Papa-i várnagy a porwa-i remete testvérek Porwa-i birtokán lévő szőlejük után, amelyet Garai László magister (!) adományozott, a neki járó kilencedet elengedte.

1450. évben bocsátotta ki levelét Garai László úr, Magyarország nádora. Ebben kijelenti, hogy néhai nagyságos Garay Miklós és hasonlóan Miklós, az ő testvére, feltették magukban, hogy Porwa-n, ahol a Boldogságos Szűz kápolnája volt, a Szentlélek tiszteletére templomot és monostort alapítanak, de haláluk miatt ezt nem tudták megvalósítani. Ezért a mondott Garai László úr a Porwai monostor alapítását és megépíttetését megígérte. Ennek az előterjesztésnek biztos kezdetét jelenti, hogy a testvéreknek ajándékozta Pápa város közelében a Veszprém megyei Wyfalu faluját.

1520. évben Kenesei Warga Ambrus adományozta ennek a monostornak a Kenesei szőlőhegyen lévő szőlejét. Megvan a fehérvári keresztesek levele. (MOLNÁR I.: A magyarországi pálosok „Zöld Kódex”-ének Veszprém megyei regesztái, VmMúzk 11/1972/ 308–309.)

76. VÁLLUS (1429e– ?) Zala vm., Veszprémi egyhm. A Szent Miklósról nev. pálos monostor létezéséről egyetlen oklevél ad hírt. Gyöngyösi sem ír róla. – Vállus községtől délre ma is működik Szent Miklós kútja, mellette épületmaradványok. – DAP III. 200. – GUZSIK 230.

Az épület alaprajza csak alapos helyszíni vizsgálattal rekonstruálható. Temploma kb. 9x6,9 méretű hajóból és ehhez keletről négyzetes mezővel csatlakozó poligonális szentélyből állt. A monostor szokatlan módon a déli

oldalán csatlakozott. Keresztfolyosóval körülvevett udvarból és ehhez három oldalról csatlakozó, 4–5 m széles traktusból állt, a traktus a keleti oldalon 8 m széles volt. Mind alapításának körülményei, mind egész története ismeretlen, így felmerülhet a kétely az alapítás idejét illetően. A szakirodalom általában 15. századi alapítást feltételez, a most megfigyelt romterület néhány jellemzője alapján okunk van az alapítás idejét jóval korábbra, esetleg még a 13. századra feltételezni. Életét környezetétől teljesen függetlenül él(het)te. (GUZSIK T.–FEHÉRVÁRY R.: *Eltűntnek hitt pálos kolostorhelyek Zala megyében, Zalai Gyűjtemény* 16/1981/45–46.)

77. RÓMA (1454–1579) – V. Miklós (1447–1455) adományozta a pálosoknak a Santo Stefano Rotondo templomot. Mellette monostort építettek; Szt. István első vértanú tiszteletére³⁹. – VFr 49. 59. 61. – DAP III. 309–315.

78. MONYORÓKERÉK (1473–1557) Vas vm., Győri egyhm. Alapította Németújvártól 10 km-re Ellerbach Berthold; a Bold. Szűz tiszteletére. Zrínyi Miklós romboltatta le 1557-ben. VFr 92.; DAP I. 376–381.; GUZSIK 218.

79. KERTES/BAUMGART/Sopronkertes (1475–1493) Sopron vm., Győri egyhm. Al. Graveneck Ulrik s fia, Wolfgang. Az épülő monostor lángok martaléka lett. – DAP I. 6–8. – GUZSIK 206.

80. SZALONAK/Schlaining (1475k –1550u) Vas vm., Győri egyhm. Alapította Andreas Baumkirchner comes; a Bold. Szűz tiszteletére. – VFr 61. – DAP II. 382–383. – GUZSIK 222.

81. CSÚT (1475–1526) Pest vm., Háros-sziget, Veszprémi egyhm. Az utolsó középkori alapítású premontrei monostort Mátyás király kérésére IV. Sixtus (1471–1484) a pálosoknak adta át; Szent Eusztach tiszteletére. Életük a török támadáskor szakadt meg⁴⁰. A monostor nyomait a XX. századi építkezések nyelték el. – VFr 61. 82. – DAP I. 56–63. – GUZSIK 209.

82. TOKAJ (1476–1536) Zemplén vm., Egri egyhm. Al. Zápolyai Imre szepesi comes; Szent Anna tiszteletére a Bodrog partján vagy torkolatánál. 1536-ban Serédi Gáspár főkapitány kifosztotta s lerombolta. – VFr 58. – DAP III. 27–30. – GUZSIK 227.

³⁹ Az alapítás két latin nyelvű dokumentuma: „Incorporatio ecclesiae Sancti Stephani Rotundi” (1454. V. 1.) és „Donatio conventui Paulinorum facta” (1454. VIII. 12.), in Lorenz WEINRICH: *Hungarici monasterii O.S.P.P. Heremitaie de Urbe Roma*, Roma–Budapest 1999. 26–30.; MEGYER József: *Santo Stefano Rotondo, Róma*, Nápoly, 1971. 207–211.; RITZ Sándor SJ: *A Templom. Santo Stefano Rotondo*, Róma, 1975. (A templom architektúrája és jelképrendszere); TÓTH K. János: *A S. Stefano Rotondo magyar emlékei. Római virágszedés*, Bécs 1988. 438–443.; WEINRICH, L.: *Das ungarische Paulinerkloster Santo Stefano Rotondo in Rom (1404–1579)*, Berlin, 1998.; SÁRKÓZY Péter: „*Roma est patria omnium fuitque*”, SzIT, 2001. 9–18.

⁴⁰ MEZEY László: *Csútmonostor alapítástörténete. Tanulmányok Budapest múltjából*, Akadémiai Kiadó, Bp., 1963. 7–41.

1476-ban Zápolya Imre szepesi ispán alapította a Bodrog partján álló monostort, védőszentje a Boldogságos Szűz, később Szent Anna volt. Az építkezés 1468-ban fejeződött be. Az alapító a Szabolcs megyei Tardos falut, Bodrogkeresztúron egy malmát adta a monostornak. 1511-ben Rácz Demetertől tokaji szőlőjét, 1516-ban Zápolya István nádor özvegyétől, Hedvig tescheni hercegnőtől Vilmány községben a Hernádon levő malmának felerészét kapták meg. 1536-ban Scrédi Gáspár felsőmagyarországi főkapitány emberei kifosztották és teljesen lerombolták a monostort. Pontos helyét sem ismerjük. (KovácsB 124.)

83. ÚJHELY/Wiener Neustadt (1476–XVI. sz.) Alapította Szegened Bálint öt magyar pálossal; a Boldogságos Szűz tiszteletére. Adományozó: Frigyes császár. – VFr 52. 63. – DAP III. 324. – GUZSIK 236.

84. ZSÁMBÉK (1477–1526u) Pilis vm., Veszprémi egyhm. Az 1477-ben kihalt premontrei monostort, a csutival együtt, Mátyás király kérésére IV. Sixtus a pálosoknak adományozta. Mohácsot nem élhették túl.⁴¹ – VFr 60. 61. – DAP III. 300–305. – GUZSIK 233.

85. FEHÉREGYHÁZ (1480–1526/1541) Pilis vm., Óbuda, Esztergomi egyhm. Alba Ecclesia már 1200-ban állt (Anonymus). A prépostságot Mátyás adatta a pálosoknak; a Boldogságos Szűz tiszteletére szentelték⁴². – VFr 60. 61. 80. 82. – DAP I. 144–153. – GUZSIK 211.

86. WONDORF/Sopronbánfalva/Sopron-Kertváros, (1482–1529) Sopron vm., Győri egyhm. Al. Sopron városa; Szt. Wolfgang tiszteletére. A Bécs felé vonuló török pusztította el. – A 17. század elején újjáépített templom ma plébániatemplom⁴³. – DAP III. 226–298. – GUZSIK 232.

87. VÁZSONY (1483–1552/60k) Veszprém vm. és egyhm. Al. Kinizsi Pál temesi ispán, a déli végek törökverő főkapitánya és apósa, adonyi Magyar Balázs; Szent Mihály főangyal tiszteletére. Kinizsit 1494-ben a monostor

⁴¹ GYÖRFFY György: „Zsámbék”. Adatok a Pilis megyei monostorok középkori történetéhez, *MűvtÉrt.* 4(1956) 280–281.

⁴² KNAUZ Nándor: A Szűz Máriáról nevezett Fehér Egyház, *MSion* 1 (1863) 739–748.; FRANKL Vilmos: Adalékok a Szűz Máriáról nevezett Fehéregyház történetéhez, *MSion* 1 (1863) 913–917.; GÖMÖRI HAVAS Sándor: Az ó-budai Fehéregyház, *BpRég.* 1890. 5–50. (Az óbudai település története, benne röviden a pálos monostor néhány dokumentuma.)

⁴³ CSUKOVITS János: *Töredékek a magyarországi pálosrend, főleg a wondorfi (sopronbánfalvi) zárdájában élt pálos szerzetesek történetéből*, Sopron, 1917. (A szerző anyai „nagybátyja Stöckert Ignác remete a Paumgarti páloszárdá utolsó lakója volt. Meghalt 1812-ben 66 éves korában Darufalván.”)

templomában temették el. Jelentős kódexek készültek e monostorban.⁴⁴ – VFr 65. – DAP III. 201–211. – GUZSIK 231.

1483. évben nagyságos Kynzyz Pál úr nagyságos Kaza-i Magyar Balázs segítségével megépíti ezt a Wason-i monostort Szent Mihály főangyal tiszteletére és odaadta a remetéknek.

1486. évben ugyanez a Pál adományozott nekünk négy ezüst kelyhet paténákkal és ezüst szentségtartót.

1489. évben ugyanez a Pál ajándékozott kövel kirakott partú halastavat, ami a monostor alatt terül el. Ugyancsak a Bakon-ban a Hassagh és Gyerthyankwth nevű réteket. Megvan erről az adományozó és beiktató levél.

1511. évben a mondott néhai Pál úrnak özvegye, nagyságos Benigna úrnő saját lelkiüdvéért nekünk ajándékozta Veszprém megyében lévő két egész birtokát, Lyherth és Agyaglyk nevezetűket, Agyaglykat malommal együtt. Megvan erről a fehérvári keresztetek levele és Lajos király 1520. évi megerősítése. (MOLNÁR I.: A magyarországi pálosok „Zöld Kódex”-ének Veszprém megyei regesztái, VmMúzk 11/1972/ 307–308.)

88. TISZTABEREK (1486e– ?) Szatmár vm., Egri egyhm. Alapította Bélteki Drágffy Miklós a Tur folyó közelében. – DAP III. 26.; GUZSIK 227.

Tisztaberek monostorát Bélteki Drágffy Miklós alapította, aki 1470-ben részbirtokosként szerezte meg a falu másik felére is a birtokjogot. A monostort 1486-ban említik először. 1519-ben még az Ugocsa megyei Tamásváránján birtokadományt kaptak a szerzetesek Kun Jánostól. A monostor további sorsa ismeretlen. (KovácsB 124.)

89. SZENTJOBBSZENTJOG (1493–1556k) Bihar vm., Váradi egyhm. A volt bencés monostort II. Ulászló közbenjárására VI. Sándor pápa (1492–1503) adta át a pálosoknak; Szt. István király tiszteletére. 1556 után Telegdy Miklós legyilkoltatta a pálosokat.⁴⁵ – VFr 70. 84.; DAP II. 395–399.; GUZSIK 223.

1484 táján Szent Pál remete-szerzetének tagjai királyi engedelemmel s Várad püspökének jóváhagyásával az apátsági (bencés) monostorba beköltöztek. A szerzet iratai e beköltözést 1493. évre teszik. A pálosok országos népszerűsége, lángbuzgalma s emyedetlen munkássága ismeretes s e rend szerzeteseit a szent-márton-hegyi főapát (Tolnai Máté még 1510-ben is visszaköveteli a monostort II. Gyula pápához írt levelében) tiltakozásainak ellenére is azért hozták Szent-Jobbra, hogy az első apostoli király dicsőséges kezének méltó őrei legyenek, és Szent-László királyi monostorának ha nem is régi fényét, de legalább régi tisztességét visszaszerezzék. E kettős cél eléré-

⁴⁴ ÉRI István: Beszámoló a nagyvázsonyi pálos-kolostor helyreállításáról, *Műemlékvédelem* 5 (1961) 1–13. – MÓSER Zoltán: Imádság Kinizsi Pálért. *Magyar Nemzet Magazin*, 2003. jún. 21. (Fénykép-illusztrációval)

⁴⁵ M.S.: A szentjobbi apátság megszűnése, *Századok* 21 (1887) 838.

sére Szent-Pál remetéinek már nem sok idejük volt Szent-Jobbon, még kevésbé valának kedvezőek a körülmények. 1514-ben Szent-Jobb s a hozzá tartozó községek oly sokat szenvedtek, mint a félegetett Várad és vidéke. Ott voltak-e Mohács térein Perényi Ferenc püspökkel s Biharmegye nemeseivel Szent-Jobbról is a régi „apátúr nemesei”? Nem tudjuk. De azt igen, hogy bár János király s kincstartója, Fráter György püspök Szent-Pál remetéinek kiváló kegyelői valának, a szent-jobbi klastrom a kor egyre mostohább viszonyai között nem szűnt meg hanyatlani. 1557-ben a pálosok már nem voltak Szent-Jobbon. Kétségkívül már 1556-ban a Várad ostromára indult erdélyi hadak elől kellett elmenekülniük s az azon évi kolosvári gyűlés az ő birtokaikat is lefoglaltatá. Hová vonultak Szent-Jobbról s vitték-e magukkal az ő monostor levéltárát s a mindennél becsesebbet, a szent jobbot? Nem említik történeti forrásaink. De midőn pár év múlva azt látjuk, hogy a szent jobb kéznek karcsonlja, mely a tatárjárás után egyedül került vissza Szent-Jobbra, Lengyelországban tűnik fel: nem látszik valószínűtlennek az a feltevés, hogy az ereklye a menekülő szent-jobbi pálosokkal jutott Lengyelhonba. Az is feltűnő, hogy míg egyéb pálosrendi klastromok iratai nagy részökben megvannak, mint pl. a kápolnai, fudi-vásár-helyi klastromoké, az ő szent-jobbi monostor levéltárának, mely pedig hiteleshelyi is, és így terjedelmesebb volt, alig van nyoma, mert talán külföldre került. Az apátság hajdani monostorának helyét a szent-jobbi temetőben feltűnő halom jelöli. A régi monostorból csak egy emlék maradt ránk: egy szép harang, mely méltó társa a székelyhídi és a mihályfalvi gyönyörű harangoknak. Évszám nincs rajta, csak koronája alatt fordul elő a 14. és 15. századokban szokásos felirat: o rex glorie veni cum pace (BUNYITAY 472–479).

90. VISEGRÁD (1493–1544) Pilis vm., Veszprémi, majd Esztergomi egyhm. Bakócz Tamás győri püspök kérésére VI. Sándor pápa és II. Ulászló király az egykori görög remete-, majd bencés monostort a pálosoknak adta át. Szt. András apostol tiszteletére. A vár 1544-ben került török kézre, a remeték ekkor elhagyták monostorukat.⁴⁶ VFr 70.; DAP III. 223–225.; GUZSIK 232.

A VFr által nem említett 15. századi pálos monostorok: Dömös, Henye, Szenttrinitás, Kács, Kapi és Kenderes. Vö. GUZSIK 235. Ugyanebben a században 8 lengyel és 2 német pálos monostort alapítottak. 1464-től 22 portugál monostor létesült, de ez a tartomány 1571-ben elszakadt a magyar rendtől.

⁴⁶ GYÖRFFY Gy.: Adatok a Pilis megyei monostorok középkori történetéhez, *MűvtÉrt* 4 (1956) 4.sz. 282–283.

16. század

91. TEREDES/Töketeredes (1502–1530) Zemplén vm., Eger egyhm. Perényi Imre nádor a pálosoknak adta a Boldogságos Szűz tiszteletére emelt plébániatemplomot, s mellette monostort kezdett építeni. Pázmány szerint a palatinust a templomban temették el. Fia, Perényi Péter hamarosan elűzte a remeteket. A felvidéki templom és monostor ma plébániai együttest alkot. – DAP III. 2–25. – GUZSIK 227.

1502-ben Perényi Imre nádor a pálosoknak adta a falu Szűz Mária tiszteletére szentelt templomát és mellette monostort kezdett építeni. Az alapítás utáni két évtizedben több birtokadományt kaptak Tolcsván, Kis- és Nagytornyán, Kelecsényben, Vécsen és Zsadányban, s a monostor 1524-ben a Szabolcs megyei Visen egy nemesi telket is megvásárolt. 1530-ban (fia, Kanizsai Dorottya mostohafia) Perényi Péter emberei elűzték a pálosokat, a monostor köveit várépítésre hordatták el. Többszöri próbálkozás ellenére is csak királyi parancsra kapták vissza a pálosok templomukat és birtokaik egy részét 1652-ben. (KovácsB 124.)

92. MOCSÁR (1505e–1550k) Ung vm., Egri egyhm. Az ungvári pálos monostor alapította Drugeth János adománya révén a felvidéki Nagykapos mellett, Krisztus Teste tiszteletére. – DAP I. 370–375. – GUZSIK 218.

93. CSALÁD/MÁRIACSALÁD (1512–1550k) Bars vm., Esztergomi egyhm. Az 1331-ben épült kőtemplomot és három falut Haraszty Ferenc és Lévai Zsigmond adományozta a pálosoknak; a Boldogságos Szűz tiszteletére. A törökök s Balassi Menyhért pusztították el.⁴⁷ DAP I. 33–48.; GUZSIK 208.

A múlt június végén nevezetes tüzeset adta elő magát. Ez a máriacsaládi páloskolostor és templom elhamvadása. Ezen roppant épület Baranya és Komárom megye határán, regényes tájon, erdőtől övezett hegyoldalban fekszik. Maga a templom a múlt században újított meg s kitűnő freskófestvényekkel dicsekszik, melyeket a művészetkedvelő szerzet valamelyik ismeretlen tagja készíthetett. Ezen freskók többnyire bibliai jelenetekből állnak. II. József uralkodása óta a templom és a lak elhagyatott állapotban volt. A templom évenként egyszer nyílt meg, aug. 15-én, mikor is a közel-fekvő falvak lakói nagy számmal látogatták meg. A kolostor gazdasági célokra használtott. A szerzet javai Barsmegyében feküdtek, de később Komárommegyébe, a csehi határba is kiterjedtek. A tűz a mellette épült istállóból, éjnek idején jött ki, s a szél a lángokat csakhamar a kétemeletes kolostor tetőzetére s onnan a templomra dobta. Egy perc alatt minden láng-ban állott. A kolostor gyöngye padlása a lezuhanó tetőt nem bírta meg, minek következtében a második emelet is csaknem mindenütt beégett. A templom-nak a freskóktól ragyogó

⁴⁷ SZOKOLY Viktor: Mária-családi pálos kolostor, *Vasárnapi Újság*, 7 (1860) 432–433.

boltozata azonban megmaradott, csak repedései sokasodtak meg. A tornyok végig égtek, s a harangok lehullottak. Pár év múlva összeomlik a szép boltozat... (DALMADY Győző: A mária-családi kolostor elégése, Vasárnapi Újság 10/1863/ 258.)

A Magyar Pálos Rend jelenlegi magyarföldi monostorai:

Pécs (1996-tól a magyar tartomány központja)

Buda/Sziklakápolna és monostor (Gellérthegy)

Márianosztra (az ősi monostor épülete ma is börtön)

Pálósszentkút-Petőfiszállás

HOMONNAY Sándor Miklós: Pálósszentkút és a pálosok története 1944-től 1951-ig. Márianosztra 1993. (Kézirat)

JOÓ István: Fehér barátok pünkösdjé. Magyar Nemzet, 2007. máj. 26. 4.

BADACSONY T. Örs: Elítéltek között. Beszélgetés Hesz Á. Attila pálos szerzetessel, a márianosztrai börtönlelkésszel. Új Ember 2007. aug. 5. 8.

A pálosok napi imája

Mindenható, örök Isten, mindenek fölött akarunk szeretni; Téged akarunk szolgálni minden embertársunkban. Hálát adunk az elmúlt évszázadok szenvedéséért, üldözéséért és névtelen áldozataiért, melyeket kegyesen fogadtál szent őseinktől a lelkekért. Köszönjük, hogy korunkban bennünket választottál ki tanúságtételre, s kérünk, növelj a minden áldozatra kész választottaid fehér seregét.

Szent pálos hivatásunkhoz Te adj rendíthetetlen hűséget. Adj erőt, hogy keressük az egyszerűséget és igénytelenséget, és ne engedj, hogy a kényelem és az anyagiasság elsekélyesítsen bennünket.

Add, hogy életünk imádság és apostolkodás legyen, az irántad való szeretetből pedig tudjunk mindig tiszták és alázatosak lenni. Krisztus, a mi Urunk által. Ámen. (Magyar Pálos Rendtartomány Imakönyvéből, Pécs 2003.)

PÁLOS ÍRASMŰVÉSZET, TÖRTÉNETÍRÁS

Festetics-kódex 1493–94 Nagyvázsony, Kinizsi Pál hitvese, Magyar Benigna számára: Kinizsi Pálné Imádságoskönyve. *Festetics-kódex*. 1494 előtt. „Régi magyar kódexek” 20. szám. Argumentum Kiadó. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Bp., 1996.

„A *Festetics-kódex* magyar nyelvű imádságoskönyv, amely Kinizsi Pálné Magyar Benigna számára készült a pálosok nagyvázsonyi monostorában 1494 előtt. Jelenleg az OSZK Kézirattára őrzi: Magyar Nyelvmélek 73. jelzet alatt. A kódex anyaga hol vékonyabb, hol vastagabb pergamen. Kötéskor a körülvágás miatt a pergamenlapok csonkultak. A lapok mérete 146x103 mm. A kódex 27 ívfüzetből áll. Eredeti számozása, ívjelei nincsenek. A kódex ma 208 levélből

áll. Alapszövegét egy kéz másolta, fekete és piros tintával, egyenletes, nyújtott, sűrű bastarda. Az írástükör mérete 89x58 mm, a sorok száma 15. A kódex Hoffmann Edit szavait idézve «A magyar nyelvű kódexek közül a legfényesebb kiállítású, ízléses és tetszetős munka». Növényi ornamentika; arany gömbökkel, zöld madár arany keretben; bordó háttér előtt a Kinizsi címer: kék mezőben balfelé forduló kar kivont, egyenes karddal, felfelé néző félhold, fölötte csillag. A második lap még díszesebb. Jobbról a Magyar család címre: egy hátsó lábain álló oroszlán, amint a félholddal küzd, és a pajzs jobb felső sarkából sütő nap felé tekint. A szöveg első hét sora mellett egy 41x38 mm nagyságú négyzetben holdsarló felett, bordó háttér előtt, kék, zöld, halványpiros ruhájú Szűz Mária látható, jobb karján a kis Jézussal, arany sugarakkal, glóriával. A díszítésnek ez a módja a budai könyv-festőműhelyben a Mátyás alatt meghonosodott firenzei festőiskola hatását mutatja. Ezen kívül 11 színes iniciálé, fontos tartalmi egységek előtt, Némelyik valóságos tájkép. A kódex magánhasználatra készült imádságos-könyv. Kinizsi Pál feleségének, Magyar Benignának másolták a törökverő hős által alapított nagyvázsonyi monostorban. Mária teljes kis zsolozsmáját tartalmazza, utána a bűnbánati zsolotárak (Petarca hét bűnbánati zsolotárának első magyar fordítása). A kódex végére, az üresen maradt, de megvonalezott lapokra (414–416) egy kicsit későbbi kéz János evangéliumának elejét másolta” (Részletek a Bevezetésből).

Czech-kódex 1513 Nagyvázsöny, „néhai Kenézsy Pál társának”: Kinizsi Pálné Imádságos könyve. *Czech-kódex*. 1513. „Régi magyar kódexek” 4.szám, A nyelvemlék hasonmása és betűhú átirata. Kiadta a Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest 1990.

„A *Czech-kódex* magyar nyelvű imádságos könyv, amely az első férje után Kinizsi Pálnéként ismert Magyar Benigna számára készült a pálosok nagyvázsonyi monostorában, 1513-ban. Jelenleg a MTA Könyvtárának Kézirattára őrzi a «Magyar Kódexek» elnevezésű gyűjteményben K 42 jelzet alatt. Anyaga jó minőségű pergamen. Jelenlegi mérete 120x91 mm, de eredetileg nagyobb volt, mert látható, hogy a múlt századi bekötéskor erősen körülvágták. Terjedelme 98 folio, azaz 196 pagina. 14 ívfüzetből áll. Ma 4 levél hiányzik. Elveszett az első levél szöveggel együtt, ez már felfedezésekor, 1833-ban is hiányzott. Írása gothica textuális formata. Fekete, vörös és kék tintával íródott, egyetlen kéz munkája. A sriptor F(rater) M.. A tükör egy-hasábos, a sorok száma mindig 15. A tükör mérete 102x60 mm. Iniciálékkal is gazdagon díszített. Kötése ma aranyozott egészsbőr, arany metszéssel, egy záró csattal. Eredeti kötése az Akadémiára kerülésekor, 1851-ben már hiányzott. Kinizsi 1483-ban alapította a nagyvázsonyi pálos monostort. 1490k vette feleségül Magyar Benignát. 1494. nov. 20-án halt meg. Felesége Nagy-vázsonyban

temette el, ahol ma is látható egész alakos faragott sírköve. Még Kinizsi életében írták a nagyvázsonyi pálosok Benigna asszony számára a Festetics-kódexet 1492–94 között. Benigna Kinizsi halála után még kétszer ment férjhez. 1495k Kamiczházi Horváth Márkhoz, majd ennek halála után 1509k Kereky Gergelyhez. Benigna a pálosokat továbbra is támogatja, 1511-ben pusztákat adományoz nekik. A főúri pártfogó iránti hálából készülhetett 1513-ban a Czech-kódex, mely tartalmában kiegészítője a korábbi Festetic-kódexnek. A kódexek előbb a margitszigeti domonkos apácák birtokába kerülhettek, akik 1526 után Kőszegre menekültek. Utána 1541-ben Várad mellé, a szentjánosi kolostorba mentek, majd végül 1566-ban könyveikkel együtt a nagyszombati klarissza kolostorba kerültek. A Czech-kódex 17. századi írású bejegyzése azt bizonyítja, hogy ekkor már a nagyszombati klarisszák tulajdonában volt. Ekkori tulajdonosa Balassa Mária Victoria grófnő, aki 1656-ban lépett be a nagyszombati klarissza szüzek közé, 1691–94 között apátnő volt. Kódexeink 1782-ig a nagyszombati klarisszáknál lehettek. Ekkor az érsekújvári ferencesekhez került a kódex. A kódexet 1833-ban Czech János fedezte fel az érsekújvári ferencesek könyvtárában. Világiak számára készült imádságos könyv. A pálosok Mária-tiszteletének megfelelően a Festetics és a Czech-kódex tartalmazza az Officium B.M.V. teljes fordítását. A F.-kódexben olvasható a teljes Officium Parvum, ezt egészíti ki a szombati Mária officiumnak nyári vesperása a kódex 137–64. lapjain. Ezek után magánimádságokat találunk. Legelől Szt. Brigittának a középkorban közkedvelt 15 imádsága. Kiemelkedő helyet foglal el kódexünk egyetlen verses fordítása, a Himnusz a felfeszített Krisztushoz. A Szt. Bernáld doktornak tulajdonított versről ma már bizonyították, hogy nem ő írta. A Czech-kódex szövege a Salve mundi salutare nem szó szerint, hanem valóban önálló fordítása. Élénk, színes képei, gondolatritmusai költőibbé teszik a latin eredetnél. Kódexirodalmunk kimagasló szintű költeménye... Több imádság Jézus Krisztushoz; sok szól Szűz Máriához. Megtaláljuk a Mindenszentek litániáját, Szent Mihály és Szent Ágoston imáját. A kódex végén esti imádságok”.

„A nagyvázsonyi pálos monostorban készült a két, Magyar Benignának írt kódex mellett a Gömör-kódex egy része, ezt Tetemi Pál nagyvázsonyi pálos vikárius írta a margitszigeti domonkos apácák számára. Esetleg még itt íródhatott a Peer-kódex és a Csízió, talán Csepelyi Simon számára, aki ugyancsak pártfogó-ja, birtokadományozója volt a vázsonyi pálosoknak.” (Részletek a Bevezetésből).

IPOLYI Arnold: Adalékul a pálosok magyar történetíróihoz, MSion 1 (1863) 38–43; 93–110.

KNAUZ Nándor: Régi misekönyveink. Pálos rendi misekönyvek, MSion 7 (1869) 676–683.

VINCZE Gábor: A pálosok irodalmi munkássága a XIV–XVIII. században, Egy XVIII. századbéli könyvészeti kimutatás nyomán. MKSz, 3 (1878) 21–44.

KÁROLYI Á.: Frater György levelezése s egyéb öt illető iratok a Bécsi cs. és kir. Államlevéltárból. Történelmi Tár 1878, 209–270. 499–560. 1879, 306–336. 466–528. 1880, 57–96. 234–276. 649–668. 1881, 51–77. 1882, 96–103.

RÓMER Flóris Ferencz: Könyvtári buvárlataim Altenburgban és Göttweigban, MKSz 6 (1881) 99–116.

CSONTOSI János: Magyarországi könyvmásolók és betűfestők a középkorban, MKSz 6 (1881) 205–214.

BALLAGI Aladár: A Czestochowai pálos nyomda magyar tárgyú termékei, MKSz 12 (1888) 139–152.

HORVÁTH Cyrill: Világiak régi magyar imádságos könyvei, ItK 1 (1891) 257–281.

CSONTOSI János: Lengyelországi könyvbuvárlatok. IV. A czestochowai pálosrendi könyvtár. MKSz 16 (1891) 240–251.

FRAKNÓI Vilmos: Hadnagy Bálint munkái (1497–1511), MKSz 26 (1901) 114–125.

ZSÁK. J. Adolf: Szegedi Gergely, egy ismeretlen scriptor és miniator, MKSz 31 (1907) 145–148.

BÁTORI 'SIGRAI Pál: Báthory László méltatása, Századok 44 (1911) 658–660.

HÓMAN Bálint: Pálos-breviáriumok és missálék a XV–XVI. századból, MKSz 38 (1914) 293–301.

GONDÁN Felicián: A középkori magyar pálos-rend és nyelvemlékei, Pécs, 1916.

KÖZI-HORVÁTH József: A pesti pálosok könyvtára, KathSz 42 (1929) 600–607.

HORVÁTH János: A magyar irodalmi műveltség kezdetei, Bp. 1931., Reprint 1988. 240–243.

KELÉNYI B. Ottó: A Buda melletti Szent Lőrinc pálos kolostor történetének első irodalmi forrása (1511), Bp. 1936.

MEZEY László: A Báthory-Biblia szerzője, MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei, 8 (1956) 216–221.

DOMOKOS Pál Péter: Magyar nyelvemlékek Czestochowában 1501-ből, MNyelv 62 (1966) 489–492.

GYÉRESSY B. Ágoston OSPPE: „Tanulással és írással”. Pálos írók a középkorban. Vigilia 35 (1970) 84–93.

MOLNÁR József: Az 1501-i czestochowai magyar nyelvemlék, MNyelv 71 (1975) 110–112.

GYÉRESSY B. Ágoston: Czestochowa magyar emlékei, Vigilia 40 (1975) 338–339.

TÖRÖK József: A magyar pálosrend liturgiájának forrásai, kialakulása és főbb sajátosságai, Róm. Kat. Hittudományi Akadémia, Bp., 1977.

ZOLNAY László: Magyar emlékek a hatszázéves Csensztóhovában. Vigilia 42 (1977) 54–57.

MOLNÁR József–SIMON Györgyi: A Festetics-kódex, Magyar nyelvemlékek, Tankönyvkiadó, Bp., 1980. 118–123.

KNAPP Éva: A Czech-kódex zsolnárfordításai, Vigilia 46 (1981) 262–264.

SARBAK Gábor: Gyöngyösi Gergely biográfiájához, ItK 93(1984) 44–52.

TARNAI Andor: Pálosok. „A magyar nyelvet írni kezdik”, Akadémiai Kiadó, Bp., 1984., 103–155. – Vö. FÜGEDI Erik: Tarnai Andor könyvének margójára, Századok 125 (1985) 232–243.

VÍZKELETY András: Vallásos tartalmú miscellanea-kézirat magyar nyelvű imádsággal. Kódexek a középkori Magyarországon, OSzK, Bp., 1985. 167. sz.

SARBAK Gábor: A pálos „Liber viridis”. Tanulmányok a középkori magyarországi könyvkultúráról, OSzK, Bp., 1989. 155–167.

MADAS Edit–MONOK István: A könyvkultúra Magyarországon. A kezdetektől 1730-ig, Balassi Kiadó, Bp., é. n. 60–61.

SARBAK Gábor: A középkori pálos írásbeliség hazai emlékei. Bp. 1994.

IDEM: Hadnagy Bálint pálos szerzetes kézírása a budapesti Egyetemi Könyvtár 372-es sz. ősnymtatványában, MKSz, 119/2 (1995) 164–169.

IDEM: Gyöngyösi Gergely prológusai. Jankovits László – Kecskeméti Gábor (szerk.): Neolatin irodalom Európában és Magyarországon, Janus Pannonius Tudományegyetem, Pécs, 1996. 81–99.

IDEM: Újabb pálos magyar nyelvemlékek Göttweighen, MNyelv 94/4 (1998) 462–465.

IDEM: Das Buch und Bibliothekswesen der Pauliner im Mittelalter. ELM, Kaspar: Beiträge zur Geschichte des Paulinerordens, Duncker und Humblot, Berlin, 2000. 41–62.

ÖSSZEFOGLALÓ PÁLOS BIBLIOGRÁFIA

1. Források

GYÖNGYÖSI Gergely: Arcok a magyar középkorból (Vitae Fratrum), „Magyar ritkaságok”. Bevezető: V. Kovács Sándor. Ford. Árva Vince. Szépirodalmi Kiadó, Bp., 1983.

Remete Szent Pál Remete Testvéreinek Élete, „Varia Paulina” III. Frater György Alapítvány, 1998.

Gregorius GYÖNGYÖSI: Vitae fratrum Eremitarum Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae, edidit Franciscus L. Hervay O.Cist, Akadémia K. Bp. 1988.

GYÖNGYÖSI Gergely: Directorium (1515u). Vezérkönyv a szentágostoni szabályzat szerint vitézkedő remeteszentpálrendi tisztviselő testvérek számára. Kézirat. Ford. Molnár István. É.h.n.

GYÖNGYÖSI Gergely: Epitoma seu brevilogia in quo omnium religiosorum profectus et profestuum adminicula, itemque defectus et defectuum antidota describuntur. – Rövid beszédek. – A szerzetesek erényeiről és hibáiról. Kézirat. Ford. Molnár István. É.h.n.

Inventarium privilegiorum omnium et singularum domorum Ordinis Heremitarum S.Pauli Primi Heremite, 1522. Egyetemi Könyvtár, Cod.lat. 115. Az ún. „Liber viridis”.

Acta Paulinorum. Orsz. Levéltár, E Osztály (Kamarai Levéltár) 153. sz. 125 iratcsomó. Az 1526 előtti a Diplomatikai Osztályban.

Elenchus summarius archivi almae Provinciae Hungaricae Ordinis S.Pauli Primi Eremitae. 1750. Gindl Gáspár. Orsz. Levéltár E 153, 101. sz.

Egyetemi Könyvtár: Acta Generalia 10. kötet (1640–1770) Ab 154 jelzet. – Az OSzK kéziratárban néhány pálos kézirat.

SARBAK Gábor: Miracula Sancti Pauli Primi Heremite. Hadnagy Bálint pálos rendi kézikönyve, 1511. „Agatha” XIII. Debrecen 2003.

2. E források áttekintő feldolgozásai:

Andreas EGGERER: Fragmen Panis Corvi Protoeremitici seu Reliquiae Annalium Eremi-Coenobiticorum Ordinis Fratrum Eremitarum Sancti Pauli Primi Eremitae, Viennae Austriae, 1663.

Nicolaus BENDER: Annales Eremi-Coenobiticorum Ordinis Fratrum S. Pauli Primi Eremitae (1663–1727), Posonii, 1743.

Franciscus OROSZ, Ordinis S. Pauli I. Eremitae Provinciae Hungaricae, Magister Novitiorum: Synopsis Annalium Eremi-Coenobiticorum FF. Eremitarum Ordinis S. Pauli Primi Eremitae, Sopronii, 1747.

IDEM: Egyedülvalóságnak ékessége, az az Tebais-béli Dütsösséges Szent Pál Pátriárkának, Remeték Fejedelmének és Mesterének Élete és Halála. Nagyszombat, 1754.

S.S. SWIDZINSKI OSPPE (redactor): Archivum Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae. Fontes I. Augustae Trevirorum, 1973. 1–50.

GYÉRESSY Ágoston OSPPE – HERVAY L. Ferenc O.Cist: Documenta artis Paulinorum I–III. A MTA Művészettörténeti csoportjának Forráskiadványai. Bp., 1975. 1976. 1978. (DAP)

GUZSIK Tamás: A pálos rend építészete a középkori Magyarországon. Mikes Kiadó, Bp. 2003.

ACZÉL László Csongor–LEGEZA László–SZACSVAY Péter–TÖRÖK József: PÁLOSOK, „Szerzetesrendek a Kárpát-medencében”. Mikes Kiadó, Bp., 2006.

3. Összefoglaló szakcikkek

HERVAY Ferenc Levente O.Cist: „Pálosok”. Korai magyar történeti Lexikon Akadémiai Kiadó, Bp., 1994. 524–525.

PUSKELY Mária: „Pálosok”. Kétezer év szerzetessége, Dinasztia, Bp., 1998. II. 944–953.

TÖRÖK József: A pálos remeték rendje. Szerzetes- és lovagrendek Magyarországon, Panoráma, Bp., 1990. 83–92.

J. ZBUDNIEVEK: „Monaci di San Paolo Primo Eremita” Dizionario degli Istituti di Perfezione, VI. Ed. Paoline, Roma, 1973. 25–43.

4. Általános irodalom

KOLLER, Josephus: Prolegomena in Historiam Episcopatus Quinqueecclesiarum, Posonii, 1804. II. 121–126.

D.S.: Rövid visszaemlékezés a remete sz. Pálról nevezett szerzetesekre. Religio, 1856. Pest, júl. 9. 17–21.

IPOLYI Arnold: Adalékul a pálosok magyar történetíróihoz. MSion 1(1863) 38–42. 93–110.

ZALKA János: A pálosok jelen állapota Lengyelországban. MSion 1(1863) 161–173.

KNAUZ Nándor: A Szent Pálról címzett budai pálos zárda. MSion 3(1865) 920–923.

KARCSÚ Antal Arzén: Remete. szt. Pálról nevezett magyar szerzetes rend. A Szerzetes Rendek Egyetemes történelme, II. Pest, 1867. 187–247.

BUNYITAY Vince: A váradi püspökség káptalanjai és monostorai a püspökség alapításától 1566. évig. Nagyvárad, 1883. 460–482.

KÜRCH Antal: A Magyarországi Pálos-rend története. I. kötet. A legrégebb időktől a mohácsi vészig (1215–1526). Bp., 1889.

CSÁSZÁR Elemér: A Pálos-Rend föloszlatása, Bp., 1901.

DIVALD Kornél: A régi Buda és Pest művészete a középkorban. KathSz 15(1901) 300–309. 415–434. 508–530. 639–655.

SULYOK Károly: Egy magyar szerzet. Pécsi Közlöny, 1902. júl. 4. 1–4.

VALDINGER István: A pálosok pécsi szereplése a török hódoltság után (1698–1786). Pécsi Közlöny, 1902. dec. 12. 1–2.

PÁMER László S.J.: Remete Szent Pál és a Pálosok, KathSz 21 (1907) 911–933.

Frazer EMERICUS: A fehér barátok. A pálos-rend vázlatos története. Magyar Szentek, Nagy Képes Naptár, 1908. 39–48.

SZENTKIRÁLYI István: Remeteélet a Jakabhegyen a XVIII. században. PBMÉ 3 (1910) 3. füzet, 65–73.

IDEM: A jakabhegyi remeteház lakói 1767. évben. PBMÉ 8 (1916) 3–4. füzet, 101–102.

BALANYI György: A pálosok. MKult 11 (1923) 198–206.

IDEM: Ágoston-rendű remeték. A pálosrend. A szerzetesség története, SzIT, Bp., 1923. 176–183.

GALAMBOS Kálmán: A 700 éves Pálos-Rend, Katolikus Almanach, 1930. 572–80.

GYENIS András: A pálosrend múltjából, Árpád Rt., Kalocsa, 1930.

KISBÁN Emil: A magyar pálosrend története I. (1225–1711) II. (1711–1786). A pálos kolostor kiadása, Bp., 1938.

HORVÁTH, Johann: Ursprung, Verbreitung und Tätigkeit der Pauliner in der Diözese Fünfkirchen von 1225 bis 1526. 1938. Diss. – HORVÁTH János: A pálosok a pécsi egyházmegyében. Magyarul kéziratban.

GYÉRESSY Ágoston: Boldog Özséb élete. Pálos Rendház K. Bp. 1938.

IDEM: Régi pálos kolostorok Erdélyben. FBarát 3(1940) 4. szám. 30–32.

GALLA Ferenc: A pálosrend reformálása a XVII. században. Stassewsky Miklós pápai megbízatása. Regnum 1940/41. 123–222.

Balázsfalvi OROSZ Ferenc pálos perjel: Remete Szent Pál kiváltképpennvaló Attyok és Pátrónusok a Kisdedeknek. FBarát 4(1941) 1. szám, 16–17.

NÁDAS Zoltán: Remete szent Pál egyháztörténelmi hatása. FBarát 4/1 (1941) 4–8.

br. SCHROEDER Attila: Remete szent Pál életesménye hazánkban. FBarát 4(1941) 4. szám, 55–57.

GYÉRESSY Ágoston OSPPE: A magyarság és a Pálosrend. FBarát 6/9 (1943) 117–120.

GALAMBOS K.: A Pálosrend szelleme. Papi Lelkiség, 1943. 122–132.

TIMÁR Kálmán: Pálosok az erdélyi egyházmegye szolgálatában. FBarát 6/9 (1943) 128–129.

GYÉRESSY Ágoston: Erdély kiváló pálosai. Vigilia 9 (1943) 387–388.

Ragyogó lapok a magyar Pálosrend múltjából, Bp., 1944.

MÁLYUSZ: A pálosrend a középkor végén. Egyháztörténet 3 (1945) 1–53.

MEZEY László: A „Báthory-Biblia” körül. A mű és szerzője, A MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei 8. 1956. 191–221.

JUHÁSZ Kálmán: Klöster in der Diözese Tschanad-Temesvar im Mittelalter (1030–1552), Amerikai M. K., Köln–Detroit–Wien 1962. 52–55.

MÁLYUSZ Elemér: A pálos rend. Egyházi társadalom a középkori Magyarországon, Akadémiai Kiadó, Bp., 1971. 257–274.

GYÉRESSY Ágoston OSPPE: Pálos faragások mesterei. MűvtÉrt, 22/3 (1973) 199–215.

IDEM: Czestochowa magyar emlékei. Vigilia 40 (1975) 338–339.

TÖRÖK József: A magyar pálosrend liturgiájának forrásai, kialakulása és főbb sajátosságai (1225–1600), R. K. Hittud. Akadémia, Bp., 1977.

ZOLNAY László: Magyar emlékek a hatszázéves Csensztohovában. Vigilia 42 (1977) 54–57.

GUZSIK Tamás: Eltűnt pálos kolostorok Somogy megyében, Műemlékvédelem 23/4 (1979) 349–354.

SZABÓ László: Pilis, a magyar szent hegy. Vigilia 45 (1980) 62–64.

GUZSIK T.: Eltűntnek hitt pálos kolostorhelyek Zala megyében. Zalai Gyűjtemény 16. Zalaegerszeg, 1981. 33–49.

KNAPP Éva: Remete Szent Pál csodái. A budaszentlőrinci ereklyéhez kapcsolódó mirákulumfölgjegyzések elemzése. Századok 117 (1983) 511–555.

HERVAY Ferenc O.Cist: A Pálos Rend elterjedése a középkori Magyarországon. Separatum a Mályusz Elemér Emlékkönyvből, 159–171. Akadémiai Kiadó, Bp., 1984.

Julius DIRNBECK – Wolfgang MEYER: Der Orden der Pauliner. Seine Geschichte, seine Aufgaben, seine Stellung, Eisenstadt, 1984.

GUZSIK T.: Eltűntnek hitt pálos építészet Somogy megyében. Somogy megye múltjából. Kaposvár, 1986. 5–26. (Szakácsi, Vetahida, Mindszent, Szentpál, Szerdahely, Szentpéter, Kisbáté és Told)

V. KOVÁCS Sándor: Gyöngyösi Gergely, az író és a tudós. Eszmetörténet és régi magyar irodalom, Magvető, Bp., 1987. 227–241.

KOVÁCS B.: Az egeri egyházmegye története 1596-ig, Eger 1987. 118–123.

HERVAY F. Levente O.Cist: Szerzetesházak a középkori Baranyában. Baranya 1991. 1–2. sz. 39–54.

Jan PACH–W. ROBAK: Jasna Góra. The Sanctuary of the Mother of God, Terni (Italia), 1991.

SARBAK Gábor (szerk.): Pálos rendtörténeti tanulmányok, „Varia Paulina” I. Csorna, 1994.

MARTON J.: Az Erdélyi egyházmegye története, Gyulafehérvár 1993.

PUSKELY Mária: Virágos kert vala híres Pannónia, Ameko, Bp., 1994. (benne 23 jeles pálos a 15–17. századból)

SEMJEN Zsolt: Felszólalása a magyar országgyűlésben, 1996. jún. 3-án. „A millicententennarium évében, amikor a magyar nemzet számba veszi múlthatatlan értékeit, méltó, hogy az Országgyűlésben is megemlékezzünk az egyetlen magyar alapítású szerzetesrendről, a pálosokról. Mindennek külön aktualitást ad, hogy ez év tavaszától – 210 év után – újra van önálló magyar pálos rendtar-

tomány...” Az Országgyűlés hiteles jegyzőkönyve, 1996. tavaszi ülészak, Jún. 3. pp. 21298–21301.

BELÉNYESSY Károly: Pálos monostorok a Zempléni hegységben, Új Magyarország, 1997. ápr. 15. 9. lap

GYÉRESSY Ágoston OSPPE: Boldog magyar pálosok I. II. Kézirat. A monostorok rejtett kincse, Kézirat.

WEINRICH, Lorenz: Hungarici Monasterii Ordinis S.Pauli Primi Heremitaec de Urbe Roma. Instrumenta et Priorum Registra, „Bibliotheca Academiae Hungariae in Roma”. Fontes 2., Roma – Budapest, 1999.

MADAS Edit: Pálosok. A könyvkultúra Magyarországon a kezdetektől 1730-ig, Balassi Kiadó, Bp., é.n. 60–61.

SWINDZINSKI, Stanislaw (Hrsg): Beiträge zur Spiritualität des Paulinermönchtums, Archivum OSPPE 2/4. Collectio Paulina im Kreisarchiv Bodenseekreis. Friedrichshafen, 1999.

Gábor SARBÁK: Bemerkungen zur mittelalterlichen Ordenstracht der Pauliner. „Archivum OSPPE” Dissertationes 4. Friedrichshafen, 1999. 71–87.

Jan PACH – Jerzy TOMZINSKI: Jasna Góra. A czestochowai Szűzanya szentélye. Ford. Koncz Éva. Czestochowa, 1999.

IDEM: Ausgewählte Bibliographie zur Geschichte des Paulinerordens. ELM, Kaspar: Beiträge zur Geschichte des Paulinerordens, Duncker und Humblot, Berlin, 2000. 282–326.

AKNAI Tamás: Pécs. Pálos templom, Tájak, Korok, Múzeumok Kiskönyvtára 683. Bp., 2000.

PÁSZTOR Lajos: A magyarság vallásos élete a Jagellók korában, (1940), METEM, Bp. 2000. I. fejezet.

Marie-Madeleine de CEVINS – László KOSZTA: Les nobles de Hongrie et l'ordre des Ermites de Saint Paul l'Ermite. La noblesse dans les territoires Angevins à la fin du moyen age. École Française de Rome, 2000. 596–601.

TÖRÖK József: Boldog Özséb és a pálos szerzetesek a középkori Európában. Beke Margit (szerk.): Miscellanea Ecclesiae Strigoniensis I. Bp., 2001. 95–99.

GUZSIK Tamás (†2002): A pálos rend építésze a középkori Magyarországon, Mikes Kiadó, Budapest 2003.

FÜGGELÉK. Pálosok a szépirodalomban

„Remete szíz Szent Pál ösünknek kihozásáról”. MADAS Edit (szerk.): *A néma barát megszólal.* Érdy-kódex. Magvető, Bp., 1985. 616–527.

HORVÁTH Mihály: *Utyeszenich Frater György (Martinuzzi bibornok) élete*, Bp., 1882. (Jókai már ismerte ezt, a lényegében csak a Mohács utáni évek diplomáciai, politikai eseményeivel foglalkozó történelmi életrajzot.)

- JÓKAI Mór: *Frater György* I–II. Révay Testvérek kiadása, Bp., 1898.
- Frater György (†1551. dec. 17.) levelezése s egyéb őt illető iratok a Bécsi cs. és kir. Államlevéltárból. Közli KÁROLYI Árpád. *Történelmi Tár*, 1878. 209–270. 499–560; 1879, 306–336. 466–528; 1880. 57–96. 234–276. 649–668; 1881. 51–77; 1882. 96–123.
- Első Remete Szent Pál-béli Csuzy Zsigmond: *Evangeliumi trombita*, Nyomtatott Posenban, 1724-dik esztendőben. (Vasár és ünnepnapj magyar nyelvű prédikációk 776 oldalas gyűjteménye)
- M. Gy. : *Frater György*, Szomorújáték 5 felvonásban. Bp., é.n.
- Tardos Viktor: *György barát*. Tragédia. Bp., 1907.
- Tormay Cecil: *Az ősi küldött* I–III. Bp., 1938. (Patacsi remeték)
- Passuth László: *Víz tükrére krónikát írni*, Bp., 1980. (Fr. György)